

ÁLLAMI FELSŐOKTATÁSI INTÉZMÉNY
UNGVÁRI NEMZETI EGYETEM
UKRÁN-MAGYAR OKTATÁSI-TUDOMÁNYOS INTÉZET
MAGYAR FILOLÓGIAI TANSZÉK

Nagy Natália

Alapszófajok a magyar nyelvben

Egyetemi jegyzet
az Ungvári Nemzeti Egyetem
másodéves magyar szakos hallgatói részére

Ungvár

2025

1

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
УКРАЇНСЬКО-УГОРСЬКИЙ НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ
Кафедра угорської філології

Нодь Наталія Йосипівна

Головні частини мови

Навчально-методичний посібник для студентів освітньої програми «Угорська мова і література (мова навчання фахових дисциплін – угорська)» предметної спеціальності 014.026 Середня освіта. Мова та зарубіжна література (угорська)

Ужгород – 2025

УДК

ББК Ш

Н

Посібник призначений для освоєння матеріалу, для проведення лекційних та практичних занять із сучасної угорської мови. Включає вузлові теоретичні питання, завдання для самостійної роботи студента, підбір вправ.

Література є орієнтиром для науково-дослідної роботи студента.

Методичний посібник для студентів освітньої програми «Угорська мова і література (мова навчання фахових дисциплін – угорська)» предметної спеціальності 014.026 Середня освіта. Мова та література (Угорська мова і література) / Уклад. Н. Нодь.

Рекомендовано до друку Методичною комісією Українсько-угорського навчально-наукового інституту ДВНЗ «УжНУ» (протокол № від 2025 року).

Рекомендовано до друку Вченою радою Українсько-угорського навчально-наукового інституту ДВНЗ «УжНУ» (протокол № від 2025 року).

Рецензенти:

Дерке М.Ж., кандидат філологічних наук, доцент кафедри угорської філології Українсько-угорського навчально-наукового інституту «УжНУ».

Зикань Х.І., кандидат філологічних наук, доцент кафедри угорської філології Українсько-угорського навчально-наукового інституту «УжНУ».

TARTALOM

A SZÓFAJ FOGALMA, JELLEMZÉSE. A SZÓFAJI RENDSZEREZÉS

AZ IGE

A NÉVSZÓK

A FŐNÉV

A MELLÉKNÉV

A SZÁMNÉV

A NÉVMÁS

A FELHASZNÁLT ÉS AJÁNLOTT SZAKIRODALOM JEGYZÉKE

A SZÓFAJ FOGALMA, JELLEMZÉSE. A SZÓFAJI RENDSZEREZÉS

Vázlat:

1. A szófaj, mint grammatikai kategória, a szófaji osztályozás szempontjai
2. A szófajok rendszere a magyar nyelvben

Irodalom:

1. A magyar nyelv könyve. Szerk.: A. Jászó Anna. – Bp.: Trezor Kiadó, 1991.
2. Berrár Jolán. A szófajok // NytudDolg. 33. sz. (1982). – 7–32.o.
3. Dobsonyi Sándor–Hangay Zoltán–Nagy Katalin. Szófajtani elemzések. – Bp.: Tinta Könyvkiadó, 2003.
4. Fejezetek a magyar leíró nyelvtan köréből. Szerk.: Rác Endre. – Bp.: Ttk., 1989.
5. Tanulmányok a mai magyar nyelv szófajtana és alaktana köréből. Szerk.: Rác Endre–Szatmári István. – Bp.: Tankönyvkiadó, 1974.
6. Fabó Kinga. A szófajváltásról // Nyr. 108/4. (1984) – 360–369.o.
7. Keszler Borbála. A mai magyar nyelv szófaji rendszere // Emlékkönyv Rác Endre hetvenedik születésnapjára. Szerk.: Kozocsa Sándor Géza–Lackó Krisztina. – Bp.: ELTE, 1992. – 131–139.o.
8. . Néhány nem tiszta szófaji kategória vizsgálati módjáról // Tanulmányok a mai magyar nyelv szófajtana és alaktana köréből. Szerk.: Rác Endre–Szatmári István. – Bp.: Tankönyvkiadó, 1974. – 59–73.o.
9. Papp Ferenc. Kettős és hármas szófajiságú szavaink // Nyr. 90/4. – 404–408.o.
10. Keszler Borbála. A mai magyar szófaji rendszer problémái // Ny. 119/3. (1995) – 293–308.o.

1. A szófaj mint grammatikai kategória, a szófaji osztályozás szempontjai.

Bárczi Géza szerint **a nyelv jeleknek tagolt emberi hangokkal megvalósuló rendszerhálózata, mely az emberi társadalom és gondolkodás kialakulásával együtt**

keletkezett, egy emberi közösség kollektív tudatában él, és az emberek társas érintkezését szolgálja, azaz a kommunikáció eszköze.

A nyelv rendszerhálózatában részrendszerek kapcsolódnak össze. A szókészletben részrendszert alkotnak azok a szavak, amelyeknek szótári jelentése, alaki viselkedése és mondatbeli felhasználása hasonló. Pl. az élőlényeket, élettelen tárgyakat, elvont dolgokat jelölő szótári szavak, amelyek esetragokkal vagy névutókkal fordulnak elő a beszédben, s bármely mondatrészszerpet betölthetnek, bővíthetők a főnevek kategóriájába tartoznak: *ember, tündér, kert, vas, nép...*A jelentés, toldalékolhatóság, mondatbeli felhasználhatóság alapján összetartozó szavak azonos szófajt alkotnak.

Bokor József szerint **a szófaj olyan nyelvtani kategória, amelyet együttesen és kölcsönösen négyféle tulajdonság határoz meg: a szótári jelentés, a toldalékfelvevő képesség, a bővíthetőség, a mondatbeli felhasználhatóság.** [Bokor 2004⁷: 199] A szófaji érték megállapításával, a szófaji rendszerrel, a szófajok közös és eltérő vonásaival a **szófajtan** foglalkozik.

A szófaj *grammatikai kategória*, mert a nyelvtani eszközök és szerepek a meghatározói a szófajok és szófajcsoportok közös és eltérő vonásainak.

A szófaj *lexikai kategória* is, mert a **szótári jelentés** szerepet játszik a szófaj, a szófaji csoport jellegében. A főbb szófajokban a valóság tudattartalmi tükröződnek. Pl. az ige cselekvés-, történés-, létfogalmat fejez ki, a melléknév tulajdonságfogalmat. A szófajok alfajai a jelentéstípusok függvénye.

A szófaj minőségében szerepe van az *alaki viselkedésnek*, azaz a **toldalékolhatóságnak**: az egyes szófajoknak sajátos jelezés- és ragozásrendszerük van. Pl. a főnévnek gazdag jelezés- és ragozásrendszere van, a névelőhöz, a kötőszóhoz egyáltalán nem járulnak jelek, ragok.

A legtöbb szófajnak megvan a rá *jellemző mondatbeli szereplehetősége*: az ige leginkább állítmány, a határozószó határozó, a viszonyzó egyikike sem lehet mondatrész, az indulatszók mondatok vagy tagmondatok.

A szófajnak megvan a maga tipikus bővítménye, a mondatban mindig ugyanazt az egy-két bővítményt veheti maga mellé. Pl. az ige tipikus bővítménye a tárgy és a határozó, a főnév leginkább jelzővel bővül. A **bővíthetőséget** a Quirk–Greenbaum-féle angol grammatika [Randolph Quirk – Sidney Greenbaum. *A University Grammar of English*. – London, 1977] veszi figyelembe, vizsgálja, hogy a szóosztály bővíthet-e újabb tagokkal vagy sem. Ennek alapján nyitott és zárt szóosztályokat különböztet meg. Nyitott szóosztályba tartozik a az ige, a főnév, a melléknév, a határozószó, Zárt szisztémájú szófaj a névelő, a névmások, az elöljárószók, az indulatszók, a kötőszók [Keszler 2000: 67]

A szófaji minősítés e négy tulajdonság együttes figyelembevételével történik, de a szófaji rendszer összeállításában a négy szófaj-meghatározó tényezőt nem mindig lehet egyforma súllyal alkalmazni. A 19. században *Hermann Paul* német nyelvész három szempont együttes alkalmazását tartotta fontosnak.

A 20. század elején *Wilhelm Wundt* és *Brøndal* hatására a jelentés volt a fő szempont a szófaji osztályozásban; *Szinnyei József* [Bachát 1992: 8], *O.O. Sahmatov* is a szemantikai kritériumot részesítette előnyben; *P.F. Fortunatov* 19. századi orosz nyelvész a morfológiai kritériumot, *O.O. Potebnya* 19. századi ukrán nyelvész a szintaktikáit. *L.V. Scserba* 20. századi orosz nyelvész is a szemantikai, a morfológiai, a szintaktikai kritériumok együttes alkalmazásának fontosságát hangsúlyozta. Ez a mai szófaji osztályozás alapja [Кочерган 2005: 295–299]. *Mihajlo Kocserhan* hangsúlyozza azt is, hogy lehetetlen a különböző nyelvekben egyformán alakítani a szófaji felosztást, mert minden nyelvben sajátos módon alakul a szavak szófajokba rendeződése [Кочерган 2005: 301]. Például a magyar névutók hiányoznak a szláv nyelvekből, a szláv előjárószóknak nincsenek magyar megfelelői.

Temesi Mihály hangsúlyozza, hogy a szófajok a szavak legáltalánosabb kategóriái, melyekben a szavak szótári jelentésének, továbbá nyelvtani viselkedésének (alakjának és mondatbeli használatának) hasonlóságai és különbségei tükröződnek [Tompá szerk. 1970: 104]. A magyar szófajok egyik legfontosabb nyelvi meghatározója a jelentés, a mondatbeli szerep, s az ebből következő alaki viselkedés [Velcsov Mártonné 1971: 14].

Az újabb magyar grammatikai irodalomban a szintaktikai és a morfológiai viselkedés felé tolódott a hangsúly [Keszler 2000: 67].

JELENTÉS ALAPJÁN három szóosztály különíthető el:

- I. Fogalomjelölő szók: ige, főnév, melléknév, számnév, tágabb értelemben még a főnévi és a melléknévi igenév is.
- II. Viszonyított fogalmat jelölő szók: határozószók, határozói igenevek.
- III. Viszonyjelölő szók: névelők, névutók, kötőszók, indulatszók, módosítószók, segédigék.

MONDATBELI SZEREP szerint szintén három szóosztály különíthető el:

- I. Mondat értékű szók: indulatszó, felelő-, kérdő- és társalgási szó, hangutánzó mondatszók (mondatszók).
- II. Mondatrész értékű szók: ige, főnév, melléknév, számnév, határozószó (fő szófajok).

- III. Nem mondatrész értékű szók: névelő, névutó, kötőszó, igekötő, segédige, módosítósók (viszonyszók).

ALAKI VISELKEDÉS, ill. toldalékfelvevő képesség szempontjából két nagy szóosztály különíthető el:

- I. Toldalékolható szavak: ige, főnév, melléknév, számnév. Toldalékolhatók a névmások, a segédigék, még az igenevek és a határozósók is.
- II. Toldalékolhatatlan szavak: névelő, kötőszó...

A szófajok rendszerezése az ókortól napjainkig tart. A nyelvészek a szavakat az óind, az ógörög, a római grammatikusokig visszamenően szófajokba osztották, amelyeket *beszédrészeknek* – *pars orationis* – neveztek. A magyar nyelvészetben Szvorényi József, Simonyi Zsigmond *beszédrészeknek* nevezte a szófajokat. Szinnyi József a 19. sz. 80-as éveitől szófajokról beszélt [Bachát 1992: 8].

A *szoikusok* (i. e. 4. sz.–i. sz. 6. sz.) öt szófajt különítettek el: névszó, köznév, ige, kötőszó, rész.

Dionüsziosz Thrax *Techné* grammatiké c. művében az i. e. 2. században összefoglaló leírást ad a görög nyelvről, több mint tizenhárom évszázadon át kánonként, mintaként szolgált minden nyelvtanító számára. A szavaknak nyolc osztályát különítette el morfológiai és szemantikai alapon:

- 1) ónoma (főnév)
- 2) metoché (ige-főnév)
- 3) rhéma (ige) ;
- 4) árthron (névelő)
- 5) antonymia (névmás)
- 6) próthesis (előljáró)
- 7) epirrhema (határozósó)
- 8) syndesmos (kötőszó).

Priscianus (a VI. század legismertebb latin grammatikusa, *Institutionum grammaticarum libri* c. 18 kötetes műve elterjedt iskolai tankönyv volt a reneszánszig) Thrax és Düszkolosz nyomán nyolc *beszédrészt* különböztet meg:

- 1) nomen (főnév, melléknév)
- 2) verbum (ige)
- 3) participium (ige-névszó, melléknévi igenév)
- 4) pronomen (névmás)

- 5) adverbium (határozószó)
- 6) praepositio (előjárószó)
- 7) interiectio (indulatszó)
- 8) coniunctio (kötőszó).

Priscianus az alapforma (kánoni forma) bevezetésével morfológiailag szervezetté tette az igét (kijelentő mód, jelen idő, E/1. személy) és a főnevet (nominativusi alak).

2. A szófajok rendszere a mai magyar nyelvben.

Azt a szófaji felosztást, amely a 20. század 60–70-es éveinek nagy leíró nyelvtanaiban, az általános és középiskolákban, továbbá a felsőoktatásban használt tankönyvekben, jegyzetekben szokásos volt, Szinnyei József (Magyar nyelvtan, 1905) alapozta meg. Négy fő csoportra osztotta a szavakat: I. Igékre; II. Névszókra (főnév, melléknév, számnév, névmás); III. Kötőszókra; IV. Indulatszókra. Az addigi szokásokkal ellentétesen ő helyezi első helyre az igét, rendet teremt a rendszerben használt terminológiában [Bachát 1992: 8].

Temesi Mihály *A mai magyar nyelv rendszere. Leíró nyelvtan* I. című akadémiai grammatikában [Tompá szerk. 1970: 197–198] a szófajok alábbi rendszerezését adja a szavak fogalmi tartalma, tipikus nyelvtani szerepe, szerkezeti elemei és alaki sajátosságai szerint:

- I.** **Az igék:** *ás, ásat, születik, mosakodik; áshat; megy, csillan, szabdal, meglát; áll, álldogál, csörren, perdül.*
- II.** **A névszók:**
 - A) A tulajdonképpeni névszók:
 - 1. a) A főnevek: *apa, nép, vas; Péter, Petőfi, Bodri, Európa, Nemzeti Színház, Köznevelés; irás, betegség, képzet.*
 - b) A főnévi igenevek: *tanulni, érni, létezni.*
 - 2. a) A melléknevek: *kerek, piros, kicsike, hős, gyáva.*
 - b) A melléknévi igenevek: *álldogáló (ember), megírt (levél), kijavítandó (hiba).*
 - 3. A számnevek: *egy, milliárd; kéthatod; tizedik; sok.*
 - B) A névszókat helyettesítő szók:

4. A névmások: a) főnéviek: *én, magam, enyém, egymás; az, ki?, aki, akárki*; b) melléknévi: *olyan, milyen?, amilyen, akármilyen*; c) számnévi: *annyi, mennyi?, amennyi, akármennyi*

III. A határozószók:

1. A valóságos határozószók: a) határozott fogalmi tartalmúak: *oldalt, délután, bizton, örömet*; b) névmási tartalmúak: *itt, hol?, ahol, akárhol*.
2. A határozói igenevek: *tárva, nyitva; étrsülvén*.
3. A módosító szók: *csak, esetleg, alig, eléggé, talán, nem*.
4. Az igekötők (önálló szó értékük nem teljes): *föl* (fog repülni), *ki*(fut), *(jön) be*.

IV. A viszonzók:

1. A névelők: *a, az; egy*.
2. A névutók: (a vonal) *előtt, alá, után, nélkül*; (a vonalon) *alul, fölül*. Több fontos szempontból ide sorolhatók az úgynevezett névutó-melléknevek is: (a vonal) *előtti, alatti, utáni, nélküli*; (a vonalon) *aluli, felüli*. Ezek azonban egyúttal melléknévi jellegű szók is.
3. A kötőszók: *mind–mind, és, meg, de, hiszen; hogy, ha jóllehet*. (Névmási kötőszók: *aki, ami, ahány*; határozószói kötőszók: *így, [a]mikor, [a]mint, [a]mióta*).

V. Az indulatszók:

1. Érzelemkifejező indulatszók: *jaj, ej, haj, csitt, hm*.
(Réják: *csiribiri, dongó; tillaárom, haj*.)
2. Akaratkifejező indulatszók: *nesze, tente, kuss, tessék!*
(Állathívogató és -terelő szók: *cicic, sicc, co, hess*.)
3. Hangutánzó indulatszók: *durr, bimm-bamm, bee!*

Velcsov Mártonné.

A mai magyar nyelv szófaji rendszere

// A mai magyar nyelv. Szerk: Rác Endre.

– Bp.: Tankönyvkiadó, 1968. – 13–14.o.

I. Igék

II. Névszók: **A)** Tulajdonképpeni névszók: 1. a) főnevek, b) főnévi igenevek. 2. a) melléknevek, névutó-melléknevek, b) melléknévi igenevek. 3. számnevek. **B)** A tulajdonképpeni névszókat helyettesítő szók: 4. névmások, a) főnéviek, b) melléknévi, c) számnévi.

III. Határozószók: 1. valóságos határozószók: a) határozott fogalmi tartalmúak, b) névmási tartalmúak. 2. határozói igenevek. 3. módosítószók. 4. igekötők.

IV. Viszonyszók (formaszók): 1. névelők. 2. névutók, névutó-melléknevek. 3. kötőszók: a) valóságosak b) névmásiak c) határozószóiak. 4. segédigék

V. Indulatszók: 1. érzelemkifejező indulatszók. 2. akaratkifejező indulatszók. 3. hangutánzó indulatszók.

Rácz Endre–Takács Etel.

Kis magyar nyelvtan. – Bp.: Gondolat–Talentum Kiadó, 1986. – 100.

I. Az ige

II. A névszók: 1. A főnév; 2. A melléknév; 3. A számnév; 4. A névmás

III. Egyéb önálló szófajok: 1. A határozószó; 2. Az igenév; 3. Az indulatszó

IV. Nem önálló szófajok (segédszók): 1. Az igekötő; 2. A névutó; 3. A névelő; 4. A kötőszó; 5. A módosítószó.

Bodáné Kovács Mária. A szófajok

**// Érettségi témakörök, tételek. Magyar nyelv. Szerk.: BalázsGéza. – Bp.: Corvina
Kiadó, 1995. – 46–47.**

I. Igék

II. **Névszók:** 1. főnév. 2. melléknév. 3. számnév. 4. névmás.

III. **Igenevek:** 1. főnévi. 2. melléknévi. 3. határozói.

IV. **Határozósók**

V. **Viszonyszók:** 1. névelő. 2. névutó. 3. kötőszó. 4. igekötő. 5. segédige. 6. módosítószó

VI. **Mondatszók:** 1. indulatszó. 2. felelősszó.

Pete István. Szófajaink rendszere és hierarchiája

// MNy. XCVI./3. (2000) – 257–271.

I. **Főszófajok:** 1. főnév (köznév, tulajdonnév). 2. ige (főige, segédige, igenév) és melléknév. 3. határozószó. 4. számnevek (kvantorok).

II. **Helyettesítő szófajok:** 1. névmások. 2. felelőszók.

III. **Viszonyszók:** 1. névutó. 2. előjáró. 3. formaszó. 4. kötőszó.

IV. **Pragmatikai szófajok:** 1. névelő. 2. partikula (módosító szó). 3. modális szó. 4. indulatszó.

V. **Hangutánzó szavak.**

Keszler Borbála. A mai magyar nyelv szófaji rendszere

// Magyar grammatika. Szerk.: Keszler Borbála. –

Bp.: Nemzeti Tankönyvkiadó, 2000. – 69–70.

I. **ALAPSZÓFAJOK:**

Tulajdonképpen alapszófajok: **ige, főnév, melléknév, határozószó**; Alapszófajokat helyettesítő szófajok: **főnévi névmás, melléknévi névmás, határozósói névmás**;

Átmeneti szófajú szavak: **főnévi igenév, melléknévi igenév, határozói igenév**

II. VISZONYSZÓK:

Morfológiai természetű szerkezetekben: **segédige, segédigenév, névutó, határozószóvá tevő mint, névutómelléknév, igekötő;**

Nem morfológiai természetű szerkezetekben: **kötőszó, partikula, névelő, tagadószó**

III. MONDATSZÓK: **Indulatszó, interakciós mondatszó, módosítószó, hangutánzó mondatszó.**

Nyelvi fogalmak kisszótára.

Szerk.: Tolcsvai Nagy Gábor. – Bp.: Korona Kiadó, 2000. –293.

I. Alapszófajok:

1. Elsődleges alapszófajok: **ige, főnév, melléknév, számnév, határozószó.**
2. Közvetetten tartalmaz jelentésű (helyettesítő) alapszófajok: **névmások.**
3. Összetett (átmeneti) alapszófajok: **igenevek**

II. Viszonyszók:

1. Nyelvtani viszonyjelentést hordozók: **névutó, névutómelléknév, igekötő, mint** segédzó, **segédige, segédigenév.**
2. Logikai jelentést hordozók: **névelő, tagadószó.**
3. Kapcsolóelemek: **kötőszók.**
4. Értékelést, viszonyítást kifejezők: **partikulák**

III. Mondatszók: **indulatszó, módosítószó, kapcsolatjelölő (interakciós) mondatszó, hangutánzó mondatszó.**

Bokor József az A. Jászó Anna szerk. *A magyar nyelv könyvében* [Bokor 2004⁷: 205] az alábbi szófaji rendszerezést adja:

I. Igék: *megy, megbetegszik, szik, van.*

II. Névszók:

1. főnév: *erdő, tündér;*
2. melléknév: *zöld, tiszta;*

3. számnév: *egy, ötthatod, harmadik, sok*;
4. névmás: *én, olyan, ahány*

III. Igenevek:

1. főnévi igenév: *ügetni, álmodni, megoldani*;
2. melléknévi igenév (és az ige-igenév): *álmodó, megoldandó, elvégzett, (anyám) sütötte (cipó)*;
3. határozói igenév: *ügetve, megoldván*

IV. Határozószók: *itt, tüstént, örömet, sehol, bármikor, akárhogy*

V. Viszonyszók:

1. segédige (és származékai): *volt, lesz, fog, volna*;
2. névutó (és a névutó-melléknév): *alatt, múlva, nélkül, előtti*;
3. igekötő: *be, ki, meg*;
4. névelő: *a, az, egy*;
5. kötőszó: *és, hogy*;
6. módosítószó: *nem, bizony, -e*;

VI. Mondatszók:

1. indulatszó: *jaj, nesze, puff*;
2. felelő-, kérdőszó és társalgási szó: *igen, persze, dehogynem; nos, he; köszi*;
3. hangutánzó mondatszó: *kopp, hupci*.

A szófajok rendszerezésében a mai napig sincs egység, hiszen a szófaji kategóriák nem merev, élesen elhatárolható osztályok. A mai magyar nyelv szófaji osztályozásának eltérései tudományos felfogásbeli okokkal függnék össze.

Gyakorlatok – feladatok

1. Keressen Szabó Lőrinc verséből példákat a nagyobb szófaji csoportokra!

Nem nyúlok hozzád, csak nézem, hogy alszol

Úgy kéne már, hogy
enyhüljön bennem ez a
szomorú

és bizalmatlan, örök
 társtalanság, de
 mindenkitől félttem
 magamat,
 szabadságomat, nem tudok örülni
 fenntartás nélkül, és így
 születik meg az önzésből a
 lelki furdalás.

Félek tőled, akkor is, ha kívánlak,
 szeretlek, s mégis mindig titkolom,
 vágyom rád, s most is úgy hajlok
 föléd, mintha ellenség volnál:
 óvatos lelkem tuskéit fordítom
 feléd, mert törvény véd, s mert
 zsarnokom lehetsz.

Alapszófajok	Viszonyzó	Mondatszók

2. Fogalmazza meg a tanultak alapján, mi lehet a szófaji rendszerezés célja!

3. Hasonlítsa össze, miben térnek el az új információk eddigi ismereteitől!

4. Mik a legfőbb különbségek?

5. Fogalmazza meg saját definícióját arról, hogy milyen alapon rendszerezik a szavakat a szófajok!

6. Sorolja be az alábbi lexémákat az alapszófajok, viszonyzó és mondatzó közé a szemantikai, morfológiai, szintaktikai szempontok alkalmazásával!

gyere, jaj, kedves, tanítani, utáni, és, is, könyv, bárki, egyedül, nincs, nem, megírandó, kinn, ahol, volna, szia, talán, kell, velem, bárcsak

7. Állapítsa meg az alábbi mondatok aláhúzott szavainak szófaját! Magyarázza meg a szófaji eltolódás és a többszófajúság jelenségét!

A kutya az ember barátja.

Kutya rossz természete van.

A róka a nyulat üldözi.

Rókább a

rókánál. Nincs

semmim.

Nagy úr a nincs.

Szabad nép él szabad hazában.

Szabad megtennünk?

Holnap már tudok pihenni.

A holnapjaink boldogabbak lesznek.

A zöld pulóvert vette fel.

A zöld a kedvenc színe.

Csomókat kötött a fonalra.

Két csomó hagymát vettem.

Egy csomó feladatomban van még.

Még százasm sincs.

Száz címletekben kapta meg a pénzt.

8. Határozza meg az alábbi mondatok kiemelt mondatrészeinek aktuális és lexikai szófaját, magyarázza meg a szófajváltás okát!

Szépet álmódott.

Szeretlekkel válaszolt.

Ne mondj nemet!

Az igenjével sokat segített.

A jaj nem használ.

9. Elemezze az alábbi mondatok aktuális szófajváltásait!

Mert már mindent törnék, de hajráz a hajrá. (Ady Endre)

Én voltam a senkibbnél senkibb. (Ady Endre)

Nem zaklatnak már a régi miértek. (Ady Endre)

Hatalmas Isten az Eddig. (Ady Endre)

A vanból nem tudott megélni, most a nincsből is muszáj. (Közmondás)

Többet ér egy kérdezem száz keresemnél. (Közmondás)

Szegény ember úgy gondol a maga kevesére, mint gazdag a maga sokjára. (Közmondás)

Se füle, se farka beszéd.

10. Gyűjtsön minél több többszófajú szót, példamondatokkal ismertesse igazát!

11. Keresse meg pl. az *egy*, *együtt* lexémák lehetséges szófajait!

12. Milyen szófajúak az alábbi mondatok kiemelt szavai? Indokolja is!

Nagy **távolban** a malom zúgása

Csak olyan volt, mint szúnyog dongása. (Petőfi

Sándor) Miért vagy tőlem oly **távol**?

Távol vidékeket vágyom látni.

Át a réten ment.

A réten **át járt**.

Átjár a réten.

13. Helyezze annyi mondatba az alábbi szavakat, ahány szófaji csoportba tartozhatnak!

költő, magyar, fekete, otthon, vasárnap, egyszer

14. Állapítsa meg az alábbi mondatokban a *saját* szófaji értékét! Indokolja is!

A saját terveidről beszélj!

Kié ez a könyv? A sajátom.

Mindig saját magát sajnáltatja.

15. Az alábbi szavakkal alkosson két-két mondatot úgy, hogy a szó a megjelölt szófaji értékben szerepeljen!

Szó	Követelmény	Mondat
Gyümölcsös	főnév	
	melléknév	
Fagy	ige	
	főnév	

Nyom	főnév	
	ige	
Zár	ige	
	főnév	
Magyar	főnév	
	melléknév	

16. Több szavunk van, amely egyszerre több szófaji csoportba is beleillik (kereszteződő szófajúság), vagy használatától függően hol az egyik, hol a másik szófaji kategóriába tartozik (kettős, hármas szófajúság). Figyelje meg az alábbi példákat, majd a felsorolt szavakat osztályozza még aszerint, hogy kereszteződő vagy kettős, hármas szófajú!

Kereszteződő szófajúság	
Aki	vonatkozó névmás
	kötőszói névmás
	kötőszó
Amikor	határozószó
	kötőszói határozószó
	kötőszó
Kettős, hármas szófajúság	
Nappal	főnév
	idő-határozószó
Mostoha	főnév
	melléknév

este, olasz, amennyi, ahová, rólam, benned, magyar, ahol, zavar, zsarnok, kék, szegény, gazdag

17. Nevezze meg az alábbi kategóriákba sorolható szófajokat!

Átmeneti szófaj kategóriák:

Kereszteződő szófajok:

Írjon 2-2 olyan mondatot, amelyekben a *körül* és az *újra* szó más-más szófaji értékben szerepel

AZ IGE

Vázlat:

1. **Az ige (verbum) fogalma**
2. **Az ige mondatbeli szerepe**
3. **Az ige fajai a cselekvő és a cselekvés egymáshoz való viszonya szerint**
4. **Az ige fajai a cselekvés irányulása szerint**
5. **Az ige fajai a cselekvés, történés lefolyásának módja, a cselekvés, történés minősége (akcióminősége) szerint**

Irodalom:

1. A magyar nyelv könyve. Szerk.: A. Jászó Anna. – Budapest: Trezor Kiadó, 2004.⁷ – 197–212. o.
2. A mai magyar nyelv rendszere I–II. Szerk.: Tompa József. – Bp.: Akadémiai Kiadó, 1961.
3. A mai magyar nyelv. Szerk.: Rácz Endre. – Bp.: Tkk., 1989.
4. Adamikné Jászó Anna–Hangay Zoltán. Nyelvi elemzések kézikönyve. – Szeged: Mozaik Oktatási Stúdió, 1995.
5. Keszler Borbála–Lengyel Klára. Magyar grammatikai gyakorlókönyv. – Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 2009. – 566 o.
6. Keszler Borbála. A mai magyar nyelv szófaji rendszere. // Magyar grammatika. Szerk.: Keszler Borbála – Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 2000. – 67–76. o.

1. Az ige (verbum) fogalma, mondatbeli szerepe.

Az ige (verbum) cselekvést, történést, létezést vagy állapotot kifejező szófaj. A **cselekvést** jelentő ige olyan tevékenységet nevez meg, amely az alany akaratától függ: *dolgozik, tanul*.

A **történést** kifejező ige olyan változás, folyamat megnevezésére szolgál, amely független az alany akaratától: *elromlik, esik, ragyog*.

A **létezést** jelentő ige az alany létét vagy nemlétét fejezi ki: *van, nincs, lesz*.

Az **állapotot** jelentő igével megnevezett cselekvés is független az alany szándékától: *bízik, fáj*.

Az ige olyan cselekvést, történést, létezést vagy állapotot kifejező szó, amely a hozzákapcsolódó jelek és ragok segítségével utal a cselekvés idejére, módjára, kifejezi a cselekvő számát és személyét, olykor a cselekvés határozott tárgyának személyét is. Ezen jelentéstartalmak kifejezésére az igekötőhöz mód- és időjelek, illetve személyragok járulnak. Egy ige valamennyi jelzett, ragozott, segédigés alakja alkothatja az igeragozási rendszert (paradigmát).

Az **egyszerű igealakokban** az igetövet vagy *módjel* vagy *időjel* követi, utána pedig a személyrag áll: *kér-né-k, kér-t-em*.

Az igeragozási rendszerben a Ø (zéró) morfémanak is fontos szerepe van: a jelölt alakokkal szembeállítva Ø a mód- vagy időjel és személyrag meghatározott funkcióját tölti be. Módjelek esetén Ø a kijelentő módé: ír, dolgozott, tanul. Az időjelek közül a jelen idő kifejezésére szolgál: van, dolgozik, törlik. A személyragok esetében pedig az egyes szám 3. személyt jelöli: *kér, imád, üzen*.

Az **összetett igealakok**: a fog és a volna segédigék felhasználásával jöttek létre. Vagy az ige múlt idejű alakjából és a volna segédigéből, vagy a főnévi igenévből és a fog valamelyik alakjából állnak: *kértem volna, jönni fog*.

A magyarban három igemódot különböztetünk meg: kijelentő, feltételes és felszólító módot.

Kijelentő mód (indicativus)

A **kijelentő mód** (latinul *indicativus*) az igemódok egyike, amely tényszerű közlést, állítást, illetve bekövetkezett, folyamatban lévő vagy a jövőben bekövetkező cselekvést, történést, állapotot fejez ki. Például: *Tegnap későn jöttem haza. Péter éppen tanul. Holnap péntek lesz.*

A nyelvekben általában az alapértelmezés szerinti, leggyakrabban használt igemód. Használata a felszólító és az óhajtó mondat kivételével minden mondatfajtában lehetséges. Elsődlegesen a kijelentő mondatra jellemző, ahol csak kijelentő és feltételes módú igealak szerepelhet. A kijelentő mód mellékmondatbeli előfordulását semmilyen szintaktikai kategória nem korlátozza. A kijelentő mód jele Ø morféma. *lép-+Ø+-ek, jár-+Ø+-sz.*

A magyar nyelvben a kijelentő módnak *jelen, múlt* és *jövő* ideje van.

A **kijelentő módú** igealakok (bizonyos esetekben) betölthetik a **felszólító** mód feladatát. A jelen időt ugyanis használhatjuk (kérdő formában is) erős parancs kifejezésére. Például:

Mikor fogunk már összefogni?

Mikor *mondunk* már egy nagyot

Mi, elnyomottak, összetörtek,

Magyarok és nem-magyarok? (Ady Endre: *Magyar jakobinus dala*)

Szigorúbb parancsot fejezhet ki a kijelentő mód jelen idejű alak is. Például:

Akkor újra megszólaltam:

– Ez a két fiú a tanítás után itt *marad*. Most nincs idő arra, hogy tárgyaljuk a cselekedetüket. Értetted, Nagy Márton? Értetted Kószó János? (Gárdonyi Géza: *Bűntárgyalás*)

Feltételes mód (conditionalis)

A feltételes módban álló igével a beszélő a megnevezett cselekvés, történés, létezés, állapot végbemenésének bizonyos feltételektől függését vagy óhajtott, esetleg bizonytalan voltát fejezi ki.

Jellemzően óhajtó mondatban fordul elő, ennek kötelező eleme, de más mondatfajtákban is szerepelhet. A mellékmondatbeli feltételes mód nem túl gyakori a nyelvhasználatban, de *mintha* kötőszó után kötelező; azonban az esetek jelentős részében kijelentő móddal szabadon váltakozhat.

Jele a *-na/-ne/-ná/-né.* alakváltozataik: *ad-+-na, ad-+ná-+-m, néz-+-ne, kér-+-né-+-m, i-+nna, te-+-nné.* Múlt időben a feltételes mód jelölése már csak analitikusan valósulhat meg, ahol a mód jelét a *vol-* igetőhöz csatoljuk, melynek egyetlen szerepe, hogy feltételes mód szerepét felvegye. Múlt időben tehát a *volna* igei segédszó jelöli a feltételes módot.

Beszélünk:

• **Jelen/jövő idejű lehetséges:** *Ha eljössz, örülni fogok, illetve Ha eljönnél, örülnék*

○ Ha a főmondat szerinti feltétel a jelenben (vagy a jövőben) *fennáll*, a mellékmondatban jelzett esemény *be fog következni*, vagyis bekövetkezésének megvan a *valószínűsége*.

• **Jelen/jövő idejű lehetetlen:** *Ha eljönnél, örülnék* (abban az értelemben, hogy tudom, hogy nem fogsz eljönni).

○ A mellékmondatban leírt esemény akkor *következne* be, ha a főmondatban szereplő körülmény *fennállna*. Ebben az esetben a feltételhez kötött esemény már nem fog bekövetkezni.

• **Múlt idejű lehetetlen:** *Ha eljöttél volna, örültem volna.*

○ Ha a főmondatban jelzett körülmény *fennállt volna*, a mellékmondat cselekménye csak ez esetben valósult *volna* meg, vagyis a bekövetkezése *ki van zárva*.

A feltételes mondatok főmondatait általában a „ha” szócskával vezetik be, vagyis a főmondat tartalma fogja meghatározni azt a körülményt, vagyis *feltételt*, amitől a mellékmondatban kifejezett esemény megvalósulása függ.

A jelen/jövő idejű feltételes mondatok főmondataiban alaktanilag általában a kijelentő mód jelen vagy jövő ideje, a mellékmondatban a kijelentő mód jövő ideje áll.

A **feltételes módnak** a feltételesnek, kívánatosnak tartott cselekvés, történés kifejezésén kívül egyéb stilisztikai értékei is vannak, amelyek alkalmassá teszik finom értelmi és hangulati különbségek megéreztetésére. Enyhítheti, mérsékelheti az állítás élet, gyengítheti, szerény formába burkolhatja a kérést, s általában bizonytalankodó, óvatos árnyalatot adhat a közlésnek, a kérésnek, a felszólításnak. Például:

Tetszett a királynak szép fiatal képe,

Azért nyájasan ily kérdést tőn elébe:

„Nemdenem a Toldi Lőrinc fia *volnál?*”(Arany János: *Toldi XII.*)

Felszólító mód (imperativus)

A **felszólító mód** az igemódok egyike, amely számos nyelvben utasítás, parancs, illetve kérés kifejezésére használatos. Latin elnevezése, az *imperativus* nyomán régebben parancsoló módnak is hívták bizonyos nyelvekben. A felszólító módú igealak a beszélőnek az akaratát, kívánságát fejezi ki.

Használata kötelező a felszólító mondatokban, melyek a világ egy lehetséges állapotának létrehozására irányulnak. Más mondatfajtákban is előfordul, azonban ott már csak kiegészítő értéként képviselve ugyanezt a jelentést.

Jele a -j. Ez az invariáns elem azonban alternációkban él:

- -j (*ad-+-j-+-ál, jö-+-jj-+-etek*)
- -jj (csak a jön igénél: *jö|jj, jö|jj|él*)
- -z (*néz-+-z-+-ük*)
- -gy (csak az sz-es v-s igetöveknél: *le-+-gy-+-etek,*)
- -ggy (csak a hisz igénél *hi-+-ggy-+-étek*)
- -s (csak a t végű igéknél: *lát -- lássátok*)
- Ø (pl.: *ad-+Ø+-d*)

A **felszólító módban** is előfordul különböző stilisztikai értékű kettősség. Az alanyi és a tárgyaz ragozás egyes szám második személyében ugyanis kialakult egy rövidebb és egy

hosszabb forma. A rövidebb formák általában szigorúbb parancsot, a hosszabbak enyhébb felszólítást vagy kérést, és ennek megfelelő hangulatot fejeznek ki. Például:

...*Állj meg, állj meg*, Toldi! gyilkos a szándékom,

Jaj ne vess bosszúdnak véres martalékokt.

Tudd meg: a legyilkolt atyafinak vére

Bosszúért kiált fel az egek egére.

– *Tudd meg*: ha megölnéd tennen testvéredet,

Akkor meggyilkolnád örök életedet;

Ne *félj*, fenn az Isten; ő majd igazat lát,

Bízd rá a büntető bosszúállás dolgát.

(Arany János: *Toldi V.*)

A felszólítás leggyakoribb, legegyszerűbb nyelvi kifejezője a felszólító mód. Például:

Nagy fáradalmait ha nem enyhíti más,

Enyhítsük mi költők, *daloljunk* számára,

Legyen minden dalunk egy-egy vigasztalás,

Egy édes álom a kemény nyoszolyára! –

(Petőfi Sándor: *Arany Jánoshoz*)

A felszólító mód egyes szám második személyének két formája közül a rövidebb erősíti a felszólítást. Például:

– *Hordj* fát, s *tégy* tüzet az eperfa alá – utasított jó idő múlva.

(Tamási Áron: *Ábel a rengetegben*)

Az erősebb, szigorúbb felszólítás neve: parancs. Leggyakoribb nyelvi eszköze a felszólító mód. Ennél jóval szigorúbb a *kell* igével való körülírás. Például:

Meg kell a palánkot *döngetni* körüle!”

(Arany János: *Toldi III.*)

Az erős nyomatékú felszólítás, parancs olykor **hiányos** mondatot eredményezhet. Például:

Előre hát mind, aki költő,

A néppel tűzön-vízen át!

(Petőfi Sándor: *A XIX. század költői*)

Módjelek:

kijelentő mód: -Ø: kérØtem, várØtam;

feltételes mód: -**na/-ne**, -**ná/-né**; -**нна/-nne**, -**nná/-nné**: vár**na**, kér**ne**, vár**ná**, kér**né**, **inna**, **enne**, **inná**, **venné**;

felszólító mód: **-j, -jj, -gy, -ggy, -s, -Ø**: vár**j**, jö**jj**, vegyen, higgyen, indíts, vi**Ø**dd.

A magyar igeragozásban három igeidőt tartunk számon:

Múlt idő – folyamata a beszélésnél korábbi időben történik. *Alaki jelölője*: magánhangzó után **-tt**; mássalhangzó után **-t** *ad-+-t-+-am, lát-+-t-+-alak, jö-+-tt-+-ek*. Korábban létezett a múlt idők rendszere. Az igeekötők rendszerének kifejlődésével ez a rendszer egyszerűsödött, s eltűntek az alábbi alakok: *írá, íra, ír vala, írt vala, írt volt*.

Jelen idő – a cselekvés az elbeszéléssel egy időben történik. A magyarban egyetlen jelen időt tartunk számon, amely egybeesik a mindenkori beszédidővel, vagy tartalmazza azt. Jelen időt használunk általános érvényűnek tartott kijelentésekben vagy gyakran ismétlődő események jelölésére.

Jelöletlen, azaz *Ø morfémával* jelölt idő, így ellentétben áll a *t*-vel jelölt múlt idővel. Ezt kiemelve a jelen és múlt időt tekinthetjük csak grammatikai kategóriáknak. A jelen idő lehet kijelentő módban feltételes módban felszólító módban.

Jövő idő – a cselekvés az elbeszélésnél későbbi időben történik.

A jövő, mint időviszony kifejezése körülíró, de még *morfológiai természetű szerkezettel* (pl.: el fogok menni), *szintagmával* (pl.: holnap megyek), illetve a *jelen idejű alakkal* (pl.: Megyek, iszom egy kis vizet.) történik. Bár a körülíráshoz több szempontból hasonlít, mégis alapvetően eltér a *határozói igenévi alak + van* szerkezetrendszer (pl.: meg van írva).

A jövő időnek szoros értelemben vett önálló morfológiai jelölője nincs. A *fog + -ni* morfológiai természetű, körülíró szerkezetet tekinthetjük egyedül a jövő idejű paradigma részének. A jövőidő csak kijelentő módban él.

Az ige jelei

kijelentő mód	Ø	feltételes mód	-na, -ne, -ná, -né	felszólító mód	-j
<i>Jelen</i>	Ø	<i>Jelen</i>	Ø	<i>Jelen</i>	-j
<i>Múlt</i>	-t, -tt	<i>Múlt</i>	+ volna	-	-
<i>Jövő</i>	-fog	-	-	-	-

Az **ige ragjai a személyragok**. Nyelvünkben két teljes (minden módra és időre és személyre kiterjedő) igeragozási rendszer van: az alanyi (általános) alakokra ikes ragozás és a tárgyias (határozott) ragozás.

A **Magyar Grammatika a tárgyias ragozást *határozott ragozásnak*** (később határozott tárgyias ragozásnak) nevezi. A *tárgyas ragozás* elnevezés azt sugallta, mintha az ilyen ragozásban álló igealak után bármilyen tárgy állhatna, pedig csak határozott tárgy állhat. Határozott ragozása csak a tranzitív (tárgyas) igéknek lehet. Akkor használjuk, amikor az igének 3. személyű határozott tárgya van. Teljes paradigmát alkot, van alakja minden időben és módban.

E/1. -m	kérem, várom
2. -d/-dd	kéred, várod, edd, szódd
3. -ja, -i, -a/-e, -Ø	várja, kéri, várta, kérte, várnaØ
T/1. -nk, -uk/-ük,	kérnénk, vártuk, kértük
-nők/-nők, -juk/-jük	várnók, kérnők; várjuk, kérjük
2. -tok/-tek, -játok,	várnatok, kértétek, várjátok;
-ítek, -átok, -étek	kérítek, vártátok, kértétek
3. -k, -ják, -ik, -ák, -ék	várnák, várják, kérik, várták, kérték

A **Magyar Grammatika az alanyi ragozást *általános ragozásnak***. A korábbi *alanyi ragozás* elnevezés azt sugallja, mintha az ebben a ragozásban álló igealak után semmilyen tárgy nem állhatna. Ez nem igaz, mert az általános ragozásban álló igealak után is állhat tárgy, de csak határozatlan. Általános ragozása minden igének lehet. Teljes paradigmát alkot: van alakja minden időben és módban. Ilyen személyragozást használunk:

ha az igének nincs tárgya;

ha van tárgya, de az határozatlan;

ha 1. vagy 2. személyű személyes névmással kifejezett határozott tárgya van (személyragja a -lak/-lek).

Lehet -Ø, azaz testetlen szóelem (E/3. személyben, mindhárom időben, kijelentő és feltételes módban; E/2. személyben felszólító módban, a rövidebb alakban). Személyragjai minden igéhez hozzátehetők (kivéve az ikes igék szabályos alakjait egyes számban), tárgyias és tárgyatlan igeformához egyaránt járulhatnak.

E/1.	-k, -m,	várnék, várok, várjak, vártam, kértem
	-lak/-lek	várlak, kérlek
2.	-sz, -l, Ø	vársz, várnál, vártál, várál, várjØ
3.	-Ø, -on/-en/-ön	várØ, várnaØ, várjon, kérjen, törjön
T/1.	-nk/-unk/-ünk	várnánk, várunk, kérünk
2.	-tok/-tek/-tök	vártok, kérték, törtök
3.	-nak/-nek, -k	várnak, kérnek, vártak, kértek

Az általános ragozás speciális alakosorának tekintjük. Az **ikes ragozás** az irodalmi nyelvre jellemző, visszaszorulóban lévő igeragozási típus. A jelen idejű egyes számú alakokban, mindhárom igemódban érvényesül. Az igéknek azt az *-ik* végződésű csoportját, amelyre kiterjed, **ikes igéknek** nevezzük.

E/1.	-m	alszom, eszem, rejtőzködöm
2.	-l	alszol, eszel, rejtőzködöl
3.	-ik/-k/-ék	alszik, aludnék, aludjék

Az ige a mondatban mindig állítmány, szervezője az egész mondatnak. Az igék egy részének kötelező bővítménye a tárgy és valamely állandó határozó (sejt valamit, bízik valamiben), más részük állhat vonzat nélkül is (sétál, olvas).

Az igét osztályozhatjuk:

- a) a cselekvő és a cselekvés egymáshoz való viszonya szerint;
- b) a cselekvés irányulása szerint;
- c) a cselekvés, történés lefolyásának módja szerint.

2. Az ige fajtái a cselekvő és a cselekvés egymáshoz való viszonya szerint.

A **cselekvő ige** (verbum activum) azt fejezi ki, hogy a cselekvést maga az alany végzi, s ha a cselekvés valamire irányul, akkor az nem maga az alany: *ír, megy, úszik, fut, mászik*; vagy maga az alany van az igével jelzett állapotban: *zuhan, repül, esik*.

A **műveltető ige** (verbum factitivum-causativum) azt fejezi ki, hogy az alany a cselekvést nem végzi, hanem végezteti, művelteti mással.

Mind képzett szavak; a műveltető ige képzői: az *-at/-et, -tat/-tet*

Jelentésviszonyaik szerint megkülönböztetjük:

a) az *igazi műveltető igéket*, melyek azt fejezik ki, hogy az alany a cselekvést végezteti, előidézi, okozza: *ásat, csináltat, mosat, megveret, köhögtet, szöktet*; kifejezheti azt is, hogy a cselekvés valamire irányul: *felkelt, füröszt, sirat*;

b) a *tökéletlen műveltető igék* jelentése 'előidézi, okozza, eszközli, hogy valaki, valami ilyen legyen, ilyen állapotba kerüljön': *biztat, gyönyörködtet, oszlat, érlel*;

c) az *álműveltető igék* azt jelentik, hogy az alapszóval kifejezett cselekvést az alany megengedi, eltűri: *szidat, hibáztat*

A **szenvedő ige** (verbum passivum) azt fejezi ki, hogy a cselekvés mástól indul ki, és az alanyra hat, az alannyal történik, az alany csak elszenved, nem pedig végzi a cselekvést.

Képzett ige, a szenvedő ige képzője: *-at(ik)/-et(ik), -tat(ik)/-tet(ik)*: *íratik, adatik, kihirdettetik, olvastatik, kidoboltatik*.

A **visszaható ige** (verbum reflexivum) azt fejezi ki, hogy a cselekvés az alanytól indul ki, és visszahat magára az alanyra, azaz a cselekvés az alanyt éri. Ezek az ún. **igazi visszaható igék**: *szépítkezik, öltözködik, fésülködik, mosdik*. Ezek mind átalakíthatók (transzformálhatók) egy *ige* + *visszaható névmás* szerkezetté: *fésüli magát*

Az **álvisszaható igék** belső történést vagy kölcsönösséget fejeznek ki: *gondolkozik, csodálkozik, vívódik, búslakodik*. Nem transzformálhatók visszaható névmási szerkezetté: *gondolkozik* □ *gondolja magát, szeretkezik szereti magát*.

A visszaható igék képzett szavak, a visszaható ige **képzői**: *-ód(ik)/-őd(ik), -kod(ik)/-ked(ik)/-kődik, -koz(ik)/-kez(ik)/-köz(ik), -öz(ik)/-őz(ik), -ódz(ik)/-ődz(ik)*: *húzódik, képződik, ruházkodik, fésülködik, verekedik, borotválkozik, törölközik, szépítkezik, nyújtózik, rejtőzik, kérődzik, hallgatódzik*.

A **ható ige** (verbum potentiale) minden igéből képezhető (bár szenvedőből nem jellemző).
Képzett szó, képzője a *-hat/-het*.

Kifejezheti, hogy:

- a) valaki, valami képes a cselekvésre, tud cselekedni: *nézhet, tehet, láthat*;
- b) valakinek, valaminek van módja, lehetősége a cselekvésre: *tanulhat, járhat, hagyhat*;
- c) valakinek, valaminek szabad, jogában áll cselekednie: *tarthat, mehet, írhat, akarhat*;
- d) a cselekvés, történés valószínűleg bekövetkezik: *eshet, fakadhat*;
- e) a cselekvés, történés bizonyosan folyamatban van, szükségszerűen végbemegy, bekövetkezik: *jöhet, mehet*.

A ható igét gyakran használjuk udvarias kérés kifejezésére: *Leszállhatok? Kérhetek még sört?*

Elemzéskor néha összetévesztik a feltételes módú igével.

Mediális ige (középigék)

Újabb felosztások felveszik a *mediális igéket*. Ezek jellemzője, hogy a cselekvő és a szenvedő igék között helyezkednek el, akaratunktól független szükségszerűséget fejeznek ki, intranszítívek, szenvedő igévé nem alakíthatók, leggyakrabban *-ul, -ül, -ik* végűek

- történés: *hajlik, leng, pirkad, fagy*
- állapotváltozás: *pusztul, megbetegszik, tágul, világosodik*
- állapot, képesség: *létezik, áll (valamiből), van, marad, fáj, tud, rendelkezik (valamivel)*
- az alanytalan igék is ide tartoznak (*alkonyodik, villámlik, havazik, tavaszodik*)
- fakultatív alanyúak: *esik, szemerkél, dörög*
- az alanya olyan személyt vagy dolgot nevez meg, mellyel történik valami, átél valami állapotváltozást, vagy valamilyen állapotban van
 - felszólító alakjuk nem reális felszólítás, hanem óhaj (*gyógyulj meg!; ne boruljon el az ég!; süss fel, Nap!*)
 - *-ódik/-ődik* képző: mediopasszív igék (*elintéződik, megíródik, felfújódik*)

3. Az ige fajai a cselekvés irányulása szerint.

- tárgyas
- tárgyatlan igéket.

A **tárgyas ige** cselekvése az alanytól kiindulva valami másra irányul. Ilyen a **cselekvő** igék nagy része és valamennyi **műveltető** ige: olvas, néz, festet, hozat. A tárgyas ige tárggyal bővíthető.

A tárgyas ige kétféle ragozása van: alanyi és tárgyas. Lehet tárgyas és alanyi ragozású: *levelet ír – írja a levelet.*

A **tárgyatlan ige** cselekvése az alanyon kívül másra nem irányul. Ilyen minden **visszaható** és **szenvető** ige, valamint a **cselekvő** igék egy része. A mondatban tárggyal nem bővíthetők, ezért **csak alanyi** ragozásúak lehetnek: *mosakodik, kerestetik, zúg, megy.* Néha tárgyatlan ige is előfordulhat tárggyal: *táncot jár, járja az utat, állja a sarat.*

Vannak olyan igék is, melyek egyik jelentésükben tárgyasak, másikban tárgyatlanok: *gyűlést tart – sokáig tart, átjár a határon – átjárja a ruháját, behajt az utcába – tartozást behajt.*

4. Az ige fajai a cselekvés, történés lefolyásának módja, a cselekvés, történés minősége (akcióminősége) szerint.

A **cselekvés lefolyásának módja** (Az akcióminőség szempontjából) szerint a magyar igék két nagy csoportra oszthatók:

a) tartós-huzamos

b) mozzanatos történésű igékre.

– **tartós-huzamos** (verbum durativum, continuativum) – azt fejezi ki, hogy a cselekvés folyamatosan megy végbe vagy hosszabb ideig tart. Ide tartoznak a folyamatos történésű igék: olvas, megy, dolgozik; valamint a gyakorító igék: adogat, dobál, keverget. A tartósságot kifejezheti maga az ige: *ül, áll*, vagy képző: *beszélget, szaladgál*, vagy igekező, esetleg képző és igekező együtt: *elnézeget*.

A tartós cselekvés lehet folyamatos vagy meg-megszakadó. E szerint a tartós-huzamos igék további két csoportra oszthatók:

a) folyamatos történésű (imperfektív) igék: vár, megy, jön, halad;

b) gyakorító (frekventatív, iteratív) igék, melyek a hosszabb ideig tartó, de meg-megszakadó, elaprózott, ismétlődő cselekvést fejezik ki: *ver, dobál, szaladgál, meg-megáll, bebenéz.*

A **mozzanatos történésű ige** (verbum momentaneum) egy pillanatig tartó vagy egyszeri befejezett cselekvést fejez ki. Két csoportjuk van:

a) a **kezdő ige** (verbum inchoativum) azt fejezi ki, hogy az egyszeri cselekvés hirtelen vagy lassan elkezdődik, beáll: *kibomlik, éled;*

b) a *pillanatnyi* igék olyan cselekvést jelölnek, amely csak pillanatnyi ideig tart: *villan, csörren, durran, föllebben*.

Gyakorlatok – feladatok

1. Válassza ki az igaz állításokat!

- a) Az ige a mondatban csak állítmány lehet.
- b) Az ige lehet állítmány és jelző, de az utóbbi csak ritkán fordul elő.
- c) Az igét bővítheti tárgy, határozó és jelző.
- d) Az igének lehetnek vonzatai és szabad bővítményei is.
- e) A tárgyas igének vonzata a tárgy.
- f) A *menni fogok* igei alaptagú, tárgyas szintagma.
- g) A *menni fogok* összetett – vagy másként: analitikus – igealak.

2. Melyik állítás igaz a visszaható igére?

- a) Mindig van, illetve kitehető az alanya, azaz sosem alanytalan.
- b) Tárgyas.
- c) Egyenértékű cselekvő ige + visszaható névmás szó szerkezetével.
- d) Azt fejezi ki, hogy az alany úgy cselekszik, hogy cselekvése önmagára irányul.

3. Melyik állítás nem igaz a *fut, szalad* igékre?

- a) Gyakorító igék (akcióminőségük szerint).
- b) Jelentésükhöz nem tartozik hozzá a tárgyra való kihatás, tehát nem tárgyas igék.
- c) A *b*) állítás igaz, de előfordulhatnak tárgyas szerkezetben is (pl. *fut* egy kört).
- d) A cselekvő igenembe tartoznak.

4. Mi a közös a *villámlik, havazik* igékben? Válassza ki a helyes feleleteket!

- a) mediális vagy középigék
- b) visszaható igék
- c) alanytalan igék
- d) semmilyen bővítményt sem kívánnak meg, azaz nincs vonzatuk

5. Válassza ki azoknak a morféma(ák)nak (szóelemek)nek) a betűjelét, amelyek nem fordulhatnak elő igealakban!

- a) birtokos személyjel
- b) számjel
- c) számot és személyt egy szóelemben jelölő személyrag
- d) módjel
- e) a határozói igenév képzője
- f) időjel

6. Melyik kategória nem lehet zéró, azaz jelöletlen az igealakban?

- a) feltételes mód
- b) egyes szám 3. személy ragja általános (alanyi) ragozásban, kijelentő módban
- c) múlt idő
- d) egyes szám 3. személy ragja határozott (tárgyas) ragozásban, kijelentő módban
- e) egyes szám 2. személy ragja határozott (tárgyas) ragozásban, felszólító módban
- f) egyes szám 2. személy ragja általános (alanyi) ragozásban, felszólító módban

7. Mi a közös a *várlak* és a *várunk* igealakokban?

- a) alanyuk 1. személyű
- b) tárgyas ige szóalakjában szerepelnek
- c) lehet 2. személyű határozott tárgyuk (téged, titeket)
- d) tárgyas (határozott) ragozásúak

8. Mi a közös a *várlak* és a *várok* igealakokban?

- a) ugyanaz az alanyuk (E/1.)
- b) ugyanolyan tárgyaik lehetnek
- c) tárgyas (határozott) ragozásúak
- d) mindkettőnek lehet határozatlan tárgya

9. Mikor válik el az igekötő az igtétől?

- a) ha az igére esik a legnagyobb hangsúly a mondatban
- b) ha az ige előtt álló mondatrészre esik a legnagyobb hangsúly a mondatban

c) ha a *fog*, *szokott*, *kell* stb. szavak megszakítják az igekötős igealakot, és beékelődnek az igekötő és az ige közé

d) gyakran az igekötő hátravetésével tesszük folyamatossá az igével jelölt eseményt

10. Mely kategóriák nem fordulhatnak elő egyszerre az egyszerű (szintetikus) igealakban?

a) jelen idő, felszólító mód

b) múlt idő, felszólító mód

c) múlt idő, feltételes mód

d) múlt idő, kijelentő mód

11. Melyik igei személyrag utalhat határozatlan alanyra?

a) többes szám 1. személyű

b) többes szám 2. személyű

c) többes szám 3. személyű

d) személyrag nem utalhat határozatlan alanyra, csak szó/lexéma (például határozatlan névmás)

12. Mi a közös a *nincs* és a *gyere* igében?

a) cselekvő igék

b) hiányos a ragozásuk, nem alkotható meg a teljes alaksoruk számban és személyben

c) a *nincs* csak kijelentő, a *gyere* csak felszólító módot tud kifejezni, de az utóbbiban a módot nem módjel jelöli

d) nem használhatók minden időben, nincs sem múlt, sem jövő idejű alakjuk

13. Mely állítások igazak a létigére?

a) a létige mediális ige

b) szűkebb értelemben két létige van: a *van* és a *lesz*, az előbbinek nincs teljes alakSORA, a *lesz* igének teljes a paradigmája

c) teljes alakSORÁT két igeTÖBŐBŐL (*van-*, *lesz-*) és ezek alakVÁLTOZATAIBÓL alkotjuk meg, ezért alakkiegészüléSES alakSORNAK (paradigmának) nevezzük

d) több szÓfajú, lehet létigeként ige (alapszÓfajú szÓ), és lehet az összetett vagy másként névszÓi-igei állítmány igeje, pontosabban segédigeje (viszonyszÓ vagy segédszÓ)

14. Alkosson cselekvő, műveltető, szenvedő, visszaható és ható igét a *töröl* igéből!

15. Elemezze az alábbi mondatok igei állítmányait az ige fogalmai-lexikális jelentése és az igenemek szempontjából! A példák alapján gyűjtse össze a mediális igék jellemzőit!

Az asszony sértődötten kifordult a szobából.

Kifordult az esernyőm a széltől.

A gyerek órákig készül másnapra.

Az ebéd órákig készül.

Köhög, hogy észrevegyék.

Köhög a füsttől.

Az orvos gyógyít.

Az orvosság gyógyít.

A gazda disznót hizlal.

A csokoládé hizlal.

16. Alkossa meg a *hisz*- igető megfelelő tőváltozatából a következő felépítésű igealakokat és származékokat!

a) jelen idő, felszólító mód, E/2. határozott (tárgyas) ragozás, hosszabb és rövidebb alak

b) jelen idő, felszólító mód, E/2. általános (alanyi) ragozás, hosszabb és rövidebb alak

c) folyamatos melléknévi igenév

d) jelen idő, feltételes, T/3. általános (alanyi) ragozás

17. Határozza meg az alábbi igéket a cselekvő és a cselekvés viszonya alapján!
hizlal, gúnyolódik, ló, ültet, tegeződik, szúratik, telettet, elgázosít, kezdődik, főz, csavarog, értet, sakkozik

18. Írjon példákat a meghatározásoknak megfelelően az alábbi szövegből!

Körülnézett. Csupa alvók. Ha ő átszökhetne köztük! De át kell szöknie, másképpen nem kerülhetnek vissza a faluba.

A kis Éva mellette aludt. Megrázta gyöngéden, és a fülébe súgta:

– Vicuska! Vicuska!

Évica fölébredt.

–Gyerünk haza – susogta Gergő.

Vicuskának egy pillanatra elgörbült a szája, de mindjárt vissza is igazította, és felült. Bámulva nézett Gergőre, mint a kismacska, mikor idegent lát. Majd az ölében heverő bábura fordult a tekintete, fölvette, és azt nézte kismacskás nézéssel.

–Gyerünk – mondotta Gergő.

Lemászott a kocsi külső oldalán, és leemelte a kislányt is.

Egy aszab ott ült éppen a kocsi mellett. Dárdája az ölében. Feje a kerékagyon. A csutora mellette.

Aludt az úgy, hogy akár az egész tábor elmehetett volna annak az egy keréknek a híján, amelyhez támaszkodott.

(Gárdonyi Géza: Egri csillagok)

– kijelentő mód, múlt idő, E/3., határozott ragozás _____

– feltételes mód, jelen idő, E/3., általános ragozás _____

– kijelentő mód, jelen idő, E/3., általános ragozás _____

– feltételes mód, múlt idő, E/3., általános ragozás _____

– kijelentő mód, múlt idő, E/3., általános ragozás _____

19 Csoportosítsa az alábbi igéket jelentésük szerint! adok, esett, meghalt, vagyunk, nincsenek, hull, védi, dereng, eltört, köszönj, érik, léteznek, lesznek, zuhant, mehet, üt-vág, recseg, nevetgélnek, fáj, öltözködtek

20. Csoportosítsa az igéket a cselekvő és a cselekvés viszonya alapján! énekel, hívattat, lehetnének, szépítkeznek, képződik, megszóktetem, használna, kevesellte, mosdottam, hívatik, csináltatott, ölelkezik, szétfoszlat, ebédelünk, átadatik, próbálhatnád, nagyobbítja, dulakodnak, darabol, csattogtat, neveztesse el, öntözhet, ír, méltóztatik, ölelkezik, mosat, dobálgat, teletehet, fürödhet, mosakodik, futkos, adatik, barátkozik, vet, hizlal, gúnyolódik, ló, ültet, tegeződik, szúratik, teleltet, elgázosít, kezdődik, főz, csavarog, értet, sakkozik, megéri,

felolvastatik, szalad, rejtőzik, nevet, kibékül, ásat, verettetik, borotválkozik, írhat, mérődik, magázódhat, adatik, ír, nyaraltat, méltóztatik, ölelkezik, mosat, dobálgat, teletehet, fürödhet, mosakodik, futkos, barátkozik, vet, hizlal, gúnyolódik, lő, ültet, tegeződik, elgázosít, nevet, írhat, kezdődik, kibékül, főz, csavarog, értet, sakkozik, megérti, felolvastatik, szalad, rejtőzik, ásat, verettetik, borotválkozik, vevődik, magázódhat, szépül, gondolkodhat

21. Csoportosítsa a megadott igéket a cselekvés irányulása (a tárgy) szerint!
ébred, virágzik, megtaláltam, elintézi, kapaszkodj, írok, szépítkezem, főzött, loccsan, dörgött, vár, sző, kondul, hall, nézi, fúj, ballagott, mondjuk, indul, győz, leugrott, tervez, kisütött, jajveszékkel, lekiabál, csattan megír, vásárol, felnő, él, szalad, lő, lefékez, fűjt, lefejez, szurkol, kirohan, hizlal, üldögél, tördel, villan, kerget, mendegél, át-átcsap, szab, dörren, szalad, tanít, olvas, mosolyog, gyönyörködik, kedvel, kedveskedik, keresgél, álmodik, szórakozik, szórakoztat, táncol, old, nyafog, ábrándozik, süt, szemlél, dagaszt, dagad, olvastat

22. Képezzen a megadott igékből műveltető, visszaható, szenvedő igéket!
kötöz, mos, tegez, csodál, ad, lép, ugat, dob, mér, ugat, számol, szúr, kínál, keres

23. A tárgyas igék egyik részét tárgyatlan értelemben is használjuk. Alkosson az alábbi igékkel szószerkezeteket úgy, hogy először tárgyas, azután tárgyatlan értelemben szerepeljenek!

nyit, elnéz, becsuk, felcsap, átvág, tart, kifog

24. Helyezze el a táblázatba a következő igéket!

kérkedik, lopakodik, vágat, vigasztal, játszik, megy, állgodál, sétál, olvas, tanul

Tárgyas	Tárgyatlan

25. Csoportosítsa az alábbi igéket a cselekvés lefolyásának módja (történéstartam) szerint!

él, ébred, villan, röpköd, tördel, koppan, megfutamodik, csatázik, piroslik, jellemzi, éled, gyullad, csattog, kapdos, felelget, csavarint, csörren, üldögél, kondít, föllebbenti, vív, farag, csattan, elkezd, hajlong

26. A tartós-huzamos történésű igéknek két csoportjuk van: folyamatos és gyakorító igék. A folyamatos azt fejezi ki, hogy a cselekvés, történés megszakítás nélkül megy végbe, a gyakorító ige pedig azt, hogy megszakításokkal, elaprózva, többször ismétlődve. Csoportosítsa eszerint a 25. feladat tartós-huzamos igéit!

27. Határozza meg a cselekvés-történés módját, idejét, a cselekvő számát, személyét és az igealak ragozását!

megmondtad	olvastatnánk	mondanák
fussatok	kérni fogják	(majd) elolvasom
kértelek	mehet	kérhettük volna

28. Alkosson mondatokat, melyekben az igéhez a következő mondatrészek kapcsolódnak!

- a) csak alany:
- b) alany és tárgy:
- c) alany és határozó:
- d) alany, tárgy és határozó:
- e) alany, tárgy és két különféle határozó:

29. Milyen igenembe sorolható az ige a következő mondatokban?

- a) Nelli megint megbetegedett.
- b) Elég alaposan megmosakodtál?
- c) Kivel vitetted le a szemetet?
- d) A szerződés két tanú jelentétében íratik alá.
- e) Hová üljek?
- f) Kibicsaklott a bokám.
- g) Mikor látogatsz meg minket?

30. Írja le, milyen szóelemekből épül fel az *ad* ige két megadott szóalakja! A jelöletlenségről, azaz a zéró morfémaról se feledkezzék meg!

adjad:

add:

31. Alkossa meg az *szik* ige következő felépítésű alakjait!

- a) jelen idő, kijelentő mód, egyes szám, első személy, ikes ragozás
- b) jelen idő, feltételes mód, egyes szám, harmadik személy, határozott (tárgyas) ragozás
- c) múlt idő, feltételes mód, egyes szám, első személy, általános (alanyi) ragozás
- d) jövő idő, kijelentő mód, egyes szám, első személy, határozott (tárgyas) ragozás

32. Írja a táblázatba a felsorolt igéknek a példa szerinti igealakját!

	Járjátok	Járta	Járd
Hisz			
Küld			
Edz			
Lát			
Javít			

33. Gyűjtsön és kapcsoljon igekötőket az *olvas* igéhez (legalább ötöt)!

34. Hány vonzata (kötött bővítménye) van az *elvégeztet* igének, ha az alanyt is a vonzatok közé számoljuk?

- a) 2, az alany és a tárgy
- b) 3, az alany, a tárgy és az eszközhatározó
- c) 4, az alany, a tárgy, az eszközhatározó és a módhatározó
- d) 4, az alany, a tárgy és két eszközhatározó: valakivel és valamilyen eszközzel

35. **Igkereső.** Olyan hatbetűs igékkel játszunk, amelyek soronként csupán a kezdőbetűjükben térnek el egymástól

- 1. cs | d | l | r |

2. cs | g | p | z |
3. b | l | p | sz |
4. f | ny | r | sz |
5. l | r | s | t |

36. Írja ki a szövegrészletből az igéket! Határozza meg a fajtájukat, alakjukat!

Mint a sistergő istennyila, úgy rontottak a királyi hírvivők Bankó udvarába. A kapitányuk le sem szállt a lóról, nyeregben mondta el a királyi üzenetet. – Vitéz Bankó, Béla királyunk harci próbát rendez, elvár oda téged is, hogy összemérd erődöt a többiekkel. Azzal már fordította is a lovát, porzott utánuk az út. Bankó görnyedten állt a tornácon, bizony olyan elkeseredetten, mintha valóban istennyila csapott volna a házba) Odasereglett köré a háza népe, felesége, kilenc lánya. Sajnálkozva nézték, hiszen régen elmúlt már az idő, amikor Bankó lovagi tornákon vitézkedhetett. (Lázár Ervin: Bankó lánya)

37. Gyűjtsön olyan szókapcsolatokat, amelyekben tárgyatlan ige tárgyasként fordul elő! Figyelje meg, mi okozza az irányultság megváltozását!

Pl.: tótágast áll, átússza a Dunát stb.

38. Helyezze mondatba az alábbi igéket úgy, hogy az egyik mondatban tárgyasak, a másikban pedig tárgyatlanok legyenek!

átjár, behajt, elnéz, kifog, felcsap, ellejt, elsiet

39. Írjon példákat a táblázat celláiba!

Aktív ige					
Igefajta felépítése	Cselekvő		Műveltető	Ható	Visszaható
	Intranszítív (tárgyatlan)	Transzítív (tárgyas)			
Tőszó					
Képzett szó					
Igekötős szó					

40. Magyarázza meg az alábbi példák segítségével, hogy a tárgyias igék mely esetekben használhatók tárgyatlanul!

Pista mindkét szemével jól lát.

Kati jól keres.

A bolt este nyolckor zár.

41. Jellemezze az alábbi Radnóti Miklós idézet igéit az igenemek, a tranzitivitás és az akcióminőség szempontjából!

Alszik a tábor, látod-e drága, suhognak az
álmok, horkan a felriadó, megfordul a szűk helyen és
már / újra elalszik s fénylik az arca.

(Radnóti Miklós: Erőltetett menet)

42. Milyen különbség van a szószerkezetek és a képzős igealakok jelentése között?

Kínozza magát – kínlódik

Rázza magát – rázkódik

Izgatja magát – izgul

Vigasztalja magát – vigasztalódik.

43. Tegye az alábbi igéket a megadott alakba!

akar – feltételes mód, jelen idő, egyes szám 1. személy, határozott ragozás

fut – kijelentő mód, múlt idő, többes szám 2. személy, általános ragozás

szeret – felszólító mód, jelen idő, többes szám 1. személy, határozott ragozás

van – kijelentő mód, jövő idő, egyes szám 2. személy, általános ragozás

olvas – feltételes mód, jelen idő, egyes szám 1. személy, határozott ragozás

mos – kijelentő mód, múlt idő, többes szám 2. személy, általános ragozás

lát – felszólító mód, jelen idő, többes szám 3. személy, határozott ragozás

ver – kijelentő mód, múlt idő, egyes szám 2. személy, általános ragozás

áll – feltételes mód, múlt idő, egyes szám 3. személy, határozott ragozás

csap – felszólító mód, jelen idő, többes szám 2. személy, általános ragozás

dob – kijelentő mód, múlt idő, többes szám 2. személy, általános ragozás

dől – feltételes mód, jelen idő, egyes szám 1. személy, általános ragozás

44. Határozza meg az alábbi igék alakját!

szabhatta volna, lőttétek, égni fognak, rúgtunk, álltuk, cserélhettük

45. Milyen tőtípusba tartozik a *tesz, lesz, vesz, hisz, visz, eszik, iszik; lő, nő, szó, fő*, ró ige?

Milyen tőváltozatai ismertek ezeknek a töveknek?

46. Sorolja be az alábbi – alakilag – visszaható képzős igéket igefajták szerint!
bánkódik, tegeződik, borotválkozik, becsukódik, gondolkozik, sakkozik, szépítkezik, ébredszik, elkezdődik

47. Párosítsa az igealakokat képzőik jellemzésével!

pirosodik	cselekvő, valamilyené tesz
pirosul	cselekvő, valamilyenek tart
piroslik	mediális ~ szenvedő, valamilyené válik jelentésű
pirosít	cselekvő, valamilyenek nevez, szólít
pirosall	mediális ~ cselekvő, valamilyenek látszik

48. Határozza meg az igék tulajdonságait! (mód, idő, szám, személy, ragozás)

állj, menj el, sétál, tanulj, csenget, bátorodik, esik, ment volna, alszik, aludna, okoskodik, mehet, vár, csenget, csendülj, bízz, szólj, nézz, bánt, fénylett, ment, volt, van, tett, venni fog

49. Javítsa ki a nyelvhelyességi hibákat az alábbi mondatokban!

Ha rajtam múlna, adnák még egy esélyt neki.

Ha belássátok, hogy hibáztatok, nem beszélünk róla tovább.

Az eset kivizsgálást nyert.

Háncsa le mindenki a fa kérgét!

A külalak be fogja folyásolni a dolgozat értékelését.

Új időpontot javasoltunk a vezetőség felé.

A félreértés elkerülése miatt mondom.

A baleset végett késett el.

Éván keresztül szeretnék üzenni

50. Alkosson a *hazudik* ige felhasználásával olyan alanyi-állítmányi szerkezetet, amely a kívánt grammatikai kategóriákat fejezi ki!

- a) múlt idő, feltételes mód, E/3.:
- b) jövő idő, kijelentő mód, E/3.:
- c) jelen idő, kijelentő mód, T/3.:
- d) jelen idő, kijelentő mód, határozatlan alany:
- e) jelen idő, kijelentő mód, általános alany:

51. Húzza alá az igéket a szövegben! Írja az igék fölé, milyen ragozásúak!

Jól rendelték azt az istenek, hogy a szegény ember is tudjon kacagni.

Nemcsak sírás-rívás hallik a putriban, hanem szívből jövő kacagás is elég. Sőt az is igaz, hogy a szegény ember sokszor nevet, mikor inkább volna oka sírni.

Jól ismerem ezt a világot. A Soósoknak az a generációja, amelyből az apám való, megpróbálta az ínségnek legsúlyosabb állapotát is. Abban az időben napszámos volt az apám egy gépműhelyben. Ő sem dicsekedik ezzel az idővel, más sem. Pedig igaz.

És az is igaz, hogy soha már én a jövőendő életemben nem kacagok annyit, mint gyermekségem e pár esztendejében.

Hogy is kacagnék, mikor nincsen már piros arcú, vidám anyám, aki olyan édesdeden tudott nevetni, hogy a könny csorgott a végén a szeméből s köhögés fogta el, hogy majdnem megfojtotta...

És még ő sem kacagott úgy soha, mint mikor egy délutánt azzal töltöttünk, hogy hét krajcárt kerestünk ketten. Kerestünk és találtunk is. Hármat a gépfiókban, egyet az almáriumban... a többi nehezebben került elő.

Az első három krajcárt még maga meglelte az anyám. Azt hitte, többet is talál a gépfióban, mert pénzért szokott varrni, s amit fizettek, mindig odarakta. Nekem a gépfia kifogyhatatlan kincses bánya volt, amelybe csak bele kell nyúlni, s mindjárt van terülj asztalkám.

El is bámultam nagyon, mikor az édesanyám kutat, kutat benne, tűt, gyűszűt, ollót, szalagdarabokat, zsinórt, gombot, mindent szétkotor, s egyszerre csak azt mondja nagy bámulva:

–Elbújtak.

–Micsodák?

–A pénzecskék – szólt felkacagva az anyám.

Kihúzta a fiókot:

–Gyere csak kis fiam, azér is keressük meg a gonoszakat. Huncut, huncut krajcárkák.

Leguggolt a földre s olyanformán tette le a fiókot, mintha attól félt volna, hogy kirepülnek, úgy is borította le egyszerre, mint mikor kalappal lepkét fog az ember. Nem lehetett azon nem kacagni.

–Itt vannak, benne vannak – nevetgél s nem sietett felemelni –, ha csak egy is van, itt kell neki lenni.

Leguggoltam a földre, úgy lestem, nem búvik-é ki valahol egy fényes pénzecske? Nem mozgott ott semmi. Tulajdonképp nem is nagyon hittük, hogy van benne valami.

Összenéztünk és nevtünk a gyerekes tréfán.

Hozzányúltam a fenekével felfordult fiókhoz. (Móricz Zsigmond: Hét krajcár)

52. Írja be a táblázatba, hogy a felsoroltak közül melyik igefajtára illik a meghatározás! szenvedő / műveltető / cselekvő / visszaható / középige. Merítse a példákat a következő szavakból!

teniszeznek, kerestetik, hozat, megalázódik, világosodik, énekeltet, borotválkozik, kimondatik, rajzol, meggyógyul

Meghatározás	Igefajta	Példák
Általában akaratlagos, többé-kevésbé tudatos cselekvést fejez ki. A hozzá tartozó alany a cselekvés végzőjét nevezi meg.		
Történést, állapotot vagy állapotváltozást fejez ki. Az igéhez tartozó alany olyan személyt vagy dolgot nevez meg, mellyel történik valami, mely átél, elvisel valamiféle állapotváltozást, mely valamilyen állapotban van.		
Cselekvést fejez ki, de a hozzá tartozó alany nem a cselekvés végzőjét nevezi meg, hanem azt, aki, vagy ami mással elvégezteti a cselekvést.		
Olyan cselekvést fejez ki, melynek alanya maga a cselekvést végző, ugyanakkor a cselekvés önmagára irányul.		

<p>Az igéhez tartozó alany nem a cselekvést végzőt nevezi meg, hanem azt, aki vagy ami elszenvedi a cselekvést.</p> <p>Mindig ikes ragozású ige.</p>		
--	--	--

53. Írja be az igék megfelelő alakjait a táblázatba! (rendhagyó igék)

	Kijelentő mód, jelen idő, E/2, általános r.	Feltételes mód, jelen idő, T/3, általános r.	Felszólító mód, jelen idő, E/2, határozott r.	Kijelentő mód, jelen idő, T/1, határozott r.	Felszólító mód, jelen idő, T/2, általános r.
Hisz					
Tesz					
Edz					
Játszik					
Fut					

54. Melyik igenemhez, igefajta-hoz tartoznak az alábbi igék?

folyik – folytat

hibázik – hibáztat

bízik – biztat

gyönyörködik – gyönyörködtet

A NÉVSZÓK. A FŐNÉV

Vázlat:

1. A névszók fogalma, típusai

2. A főnév fogalma, típusai

Irodalom:

1. Balázs János. A tulajdonnév a nyelvi jelek rendszerében // ÁNyT. I. 1963. – 41 – 52.
2. Barabás András–Kálmán C. György–Nádasdy Ádám. Van-e a magyarban tulajdonnév? // NyK. 1977. – 135–55.
3. Balogh Judit. A főnév // MGr. – 127–142.
4. Hajdú Mihály. A tulajdonnév mint szófaji kategória // Az V. magyar névtudományi konferencia előadásai. MNyTK. 209. sz. I – II. – Bp. – Miskolc: 1997. – 471–6.
5. J. Soltész Katalin. Tulajdonnév és köznév határterülete // MNy. 1959/4. – 461–70.
6. Temesi Mihály. A névszók // MMNYR. I. – 212–250.
7. Tompa József. Főnév vagy melléknév? // Nyr. 89/3. (1965). – 356–7.
8. Velcsov Mártonné. A névszók // MMNY. – 25–55.
9. Vörös Ferenc. Nagy kezdőbetűs közneveinkről//Nyr.1993/4. – 521–4.

1. A névszók fogalma, típusai

A névszók (nomina) kategóriája gyűjtő kategória az alapszófajokon belül, ahová több szófaj tartozik a köztük lévő hasonlóságok alapján. A névszó valóságos vagy elvont dolognak, fogalomnak, ezen megfigyelhető tulajdonságnak vagy mennyiségnek a neve (tulajdonképpeni névszók), illetőleg ilyen nevek helyettesítője (tulajdonképpeni névszókat helyettesítő szavak).

A névszók közé tartozó szófajok:

- a) főnév
- b) melléknév
- c) számnév (melyeket összefoglaló néven tulajdonképpeni névszóknak neveznek)
- d) névmások (tulajdonképpeni névszókat helyettesítő szavak).

A névszók jelentésük mellett jelezés és ragozás tekintetében, illetőleg mondatbeli szerepük szerint is eltérnek az igéktől, illetve a többi szófajtól.

2. A főnév fogalma, típusai

A **főnév** (nomen substantivum) olyan alapszófajú szó, mely élőlényt, élettelen tárgyat, gondolati és elvont dolgot, illetőleg ezek fogalmát jelöli. A mondatban minden szerepet betölthet: lehet állítmány, alany, tárgy, határozó, jelző. Jellemző bővítménye a jelző, amely általában szabad bővítmény. A főnév toldalékolható: felvehet képzőket, jeleket és ragokat.

Lehet egyszerű (fa, asztal, ház) és képzett szó, (*futás, félelem, győzelem, jövedelem*), valamint összetett szó (csigalépcső, tojásfehérje).

Jelei:

- **többes szám jele**, birtokjel, birtoktöbbesítő jel, birtokos személyjel és néha a fokjelek.
- **a többes szám jele a -k**. A megnevezett dolgok többségére utal. Pl.: házak.
- **a birtokjel az -é**. A személyt vagy dolgot a hallgató számára ismert birtokszó birtokosának mutatja. Pl.: barátodé.
- **a birtoktöbbesítő jel az -i, -ai/-ei, -jai/-jei**. Birtokviszonyban a birtok többségére utal. Pl.: könyvei.
- **a birtokos személyjelek** -m, -d, -a/-e, -ja/-je, -nk, -unk/-ünk, -tok/-tek/-tök, -k, -uk/ük, -juk/-jük. A birtokos számát és személyét jelöli a birtokszón. Pl.: házam.

A főnév mondatbeli szerepe.

A főnév a mondatban valamennyi mondatrészi szerepben megjelenhet, s ennek megfelelően toldalékolása is igen változatos.

Lehet:

Állítmány: *Éva csinos kislány. A fiúk még diákok.*

Alany: *Zoltán ebédel. Andrea ügyes.*

Bővítmény:

Tárgy: *Az építész megtervezett házat épít.*

Határozó (mindenfajta lehet): *A kertben dolgozik. Az asztal alatt található.*

Jelző:

a) birtokos: *A szomszéd(nak a) lánya csinos.*

b) kijelölő: *Gergő fiam megnőtt.*

c) minőség: *Attila a zöld asztal mellett alszik.*

d) értelmező: *Pista, a barátom, megkért egy szívességre.*

A főnév bővítményeket is kaphat, melyekkel ún. főnévi szerkezetet alkot.

Bővítménye lehet a jelző (*magas ház*) és állítmányi szerepű főnévként a határozó (*Az öcsém Bécsben diák.*).

Sok főnév kettős-hármas szófajú. A nép- (*magyar, orosz*), valamint egyes anyag- (*arany, ezüst*) és mértéknevek (*pohár, kiló*) rendszerint főnévi és melléknévi értékűek is lehetnek.

Főnév és határozószó lehet pl. a *délután, reggel, holnap, éjjel, távol*.

Sok melléknévi igenévből vált főnév: *író, olvasó, költő*.

Igealakok is főnevesülhetnek összetételként: *fogd meg, nemulass, hogyishívják* stb.

A főnévnek két típusát különítjük el:

I. A konkrét (*nomen concretum*) főnév valamely valóban meglévő vagy meglévőnek gondolt élőlénynek, élettelen tárgynak a neve: *ember, hegy, virág, levegő, manó, anya, bagoly, hegység, gyapjú, Kárpátok, Vörösmarty Mihály, Tisza*. A konkrét főnév aszerint, hogy több egyforma dolog (típus, fogalom) közös összefoglaló neve, vagy pedig egy-egy élőlény, vagy dolog saját külön neve, lehet köznévként és tulajdonnévként.

1. **Köznévként (*nomen appellativum*):** több élőlény vagy élettelen tárgy közös neveként általános fogalom kifejezője. Jelentésvonatkozását tekintve a köznévként többféle lehet:

- **egyedi névként,** egyes élőlények és élettelen tárgyak közös neve: *anya, tanár, kutya, galamb, virág, iskola, királyfi, leány, könyv, komputer, toll*

- **gyűjtőnévként,** több egyedből álló csoport neve: *lakosság, nyáj, hegység, nép, hatóság, nádas, növényzet, csoport;*

- **anyagnévként,** olyan dolgoknak a neve, amelynek a legkisebb részét is úgy hívják, mint az egészet: *gyapjú, homok, arany, hús, bor, víz, posztó, só.*

A köznevek fajtái:

egyedi névként

Jelentésük:

hasonló egyedek közös neve

Példák:

kutya, király, fiú

gyűjtőnévként

több egyedből álló csoport neve

lakosság, nyáj, hegység

anyagnévként

a legkisebb rész is azonos az egészszel

arany, vas, juh

2. **Tulajdonnévként (*nomen proprium*):** egy bizonyos élőlénynek vagy dolognak saját külön neve, amellyel mástól megkülönböztetik. A tulajdonnevek fajtái:

- *Személynevek* (család-, vagy vezetéknévek, becenevek. Pl.: Gárdonyi Géza, Gergő, Marcsi)

- *Állatnevek* (pl.: Bodri, Morzsa, Cirmi)
- *Csillagnevek* (pl.: Tejút, Nap, Föld, Hold)
- *Földrajzi nevek* (világrészek, országok, tájak, utak, utcák, terek, stb. pl.: Európa, Magyarország, Dunántúl, Kossuth tér)
- *Intézménynevek* (pl.: ELTE, Magyar Nyelvtudományi Társaság)
- *Címek* (pl.: Nyelvőr, A város peremén)
- *Márkanevek* (pl.: Opel, Philips, Coca-Cola)

II. Az elvont főnevek (*nomen abstractum*) mind köznevek, elvont fogalmakat, jelenségeket neveznek meg. Jelölhetnek tulajdonságot (*jóság, igazság, szépség, reménység*), állapotot (*álmatlanság, betegség, düh, tünődés, vakság*), cselekvést vagy a cselekvés eredményét (*írás, olvasás, okoskodás, futás*), egyéb elvont fogalmat (*érdek, valóság, haszon, cél, hit*).

Gyakorlatok – feladatok

1. Melyik állítás igaz a névszókra?

- A világ dolgait, eseményeit stb. nevezik meg, illetve ezek tulajdonságait jelölik.
- Van olyan felfogás, hogy a névmások is közéjük tartoznak, de olyan is, amely szerint a névmás nem névszó.
- Általában nem toldalékolhatók, de lehetnek mondatrészek, és felvehetnek bővítményeket.
- A névszók között nem találunk vonzatos szavakat.

2. Melyik állítás nem igaz a főnévre?

- Mindenféle mondatrész lehet.
- Ragozását mondatbeli szerepe (ritkábban az egyeztetés, például *Péttert, a barátomat*) határozza meg.
- A főnévi szóalakban lehet birtokjel, birtokos személyjel, számjel, ritkábban fokjel, kiemelő jel és esetrag (vagy másként viszonyrag).
- A melléknévvel, a számnévvel és a határozószóval együtt a névszók közé tartozik.

3. Mi nem lehet zéró, azaz jelöletlen a főnévi szóalakban?

- a) a birtokjel egy birtok esetén
- b) a számjel egyes szám esetén
- c) a birtokos személyjel egy birtok esetén E/3. személyben
- d) a birtokos személyjel több birtok esetén E/3. személyben
- e) az alanyeset ragja
- f) a számjel többes szám esetén

4. Írjon 5–5 példát

- a) tulajdonnévvé vált köznévre
- b) köznévvé vált tulajdonnévre

5. Határozza meg, mely típusba tartoznak az alábbi főnevek!

Magyar Tudományos Akadémia, csorda, boltozat, lőpor, növényzet, Magyarország, szarka

6. Csoportosítsa jelentésük szerint az alábbi közneveket! asztal, szépség, katonaság, kő, réz, csillagzat, ékezet, kacaj, bőség, gyorsaság, diákság, csont, csontozat, kérvény, vélemény, látvány, állványzat

7. Csoportosítsa az alábbi főneveket a tanult szempontok szerint!

Kossuth Lajos, vas, virág, kender, erezet, kandalló, MTA, Jaguar, nádas, zene, liszt, Földközi-tenger, Boka, fa, gondolat, erdő, tudás, Mars, Kárpátalja, Kárpátok, ceruza, grafit, Kossuth-díj, Adidas, selyem, kő, bátorság, sárkány, tyúk, kenyér, Nokia, könyvtár, nyáj, katonaság, rettegés, Nemzeti Múzeum, vas, tömeg, kapu, tudás, virág, csontozat, kő, bűn, fa, gondolkodás, katonaság, nádas, víz, igazgató, nyáj, jóság, tej, ménes, ház, mérnök, béke, tinta, konda

8. Írja ki a főneveket a szövegből! Bontsa a szóalakokat szóelemekre!

A kutya

A kutyafélék a ragadozók rendjének egyik családja. Húsevő állatok, főképpen melegvérű prédát ejtenek. Testalkatuk izmos. Karmos ujjú, erős végtagjaik vannak. Szemfogaik nagyok és hegyesek, zápfogaik tarajosak. Zsákmányukat üldözik. Lábuk hosszabb a macskafélékéénél, de karmaikat nem tudják behúzni. A kutyák fajtái rendkívül változatosak. Sok fajtájuk igen jó

házórző, mások inkább vadászó, illetve terelő kutyák. Mindegyik fajtának nagyon jó a szaglása, és hűséges gazdájához.

9. Alkosson az igékből főneveket! A kapott szavakat foglalja mondatba!

ír, húz, tanul, áll, keres, eszik, lát, néz, vág, olvas, fest, kér, ordít, mér, díszít, ment

10. Sorolja be az alábbi tulajdonneveket a megfelelő kategóriába!

Hold, Biopon, Bogács, Kiss Márton, Hazám, MALÉV, Kossuth-díj, Ausztrália, Cirmos, Édes Anyanyelvünk, Magyar Tudományos Akadémia, Skoda, Jupiter, Fiastyúk, Boka, Kisalföld,

Iparművészeti Főiskola, Népszava, Viki, Eötvös Loránd-emlékérem

11. Alkosson mondatokat a *kutya* és a *gyümölcs* főnevekkel, és bizonyítsa, hogy a főnév minden mondatrész szerepét betöltheti!

12. Melyik állítás igaz a *kézzel* szóalakra?

- a) Felépítése: tő + zéró számjel + *-val/-vel* rag.
- b) A rag kezdő mássalhangzója zöngésség és a képzés helye és módja szerint hasonul a tő utolsó hangjához, ezt írásban is jelöljük.
- c) Töve a többeseji időtartamot váltakoztató névszótó-típusba tartozik.
- d) Töve finnugor alapnyelvi örökség.

13. Melyik mondatban szerepel az *idő* főnév valamely szóalakja (tehát a ragozási sorba illő, főnévi, jeles-ragos alakja)?

- a) Jó ideje annak, hogy utoljára láttalak.
- b) Szerencsére még idejében érkezett.
- c) Idénre már megvásároltuk a télálló burgonyát.
- d) Eljött az őszi vadászati idény.
- e) Ez időn túli szabaddobás volt.

14. Sorolja be az alábbi főneveket a konkrét és az elvont főnevek csoportjába!

becsület, kormány, tündér, metafora, király, forradalom, gyümölcs, tőz, fizika, tavasz, boszorkány

15. Sorolja fel az alábbi szófajtnai kategóriákra jellemző képzőket!

- gyűjtőnevek
- elvont főnevek
- gyakorító igék
- mozzanatos igék

16. Helyezze mondatba az alábbi köz- és tulajdonnévpárokat!

parlament –Parlament paradicsom – Paradicsom
 biblia – Biblia föld – Föld

17. Köznevek vagy tulajdonnevek az alábbi összetételek?

Hadrovics–Gáldi-szótár, Boyle–Mariotte-törvény, Pitagorasz-tétel, Duna-hidak, Oscar-díj-átadás

18. Konkrét vagy elvont főnév az írás az alábbi mondatokban? Miért? Gyűjtsön hasonló példákat!

Az írás fárasztotta. Átvette az írást.

19. Alkossa meg a megadott elemekből felépülő földrajzi nevet, majd írja a mellette lévő oszlopba a név -i képzős származékát!

Összetevők	Földrajzi név	A név -i képzős származéka
Maros + folyó		
Szomáli + félsziget		
észak + Amerika		
namíb + sivatag		
Velencei + tó		
csendes + óceán		
új + Zéland		
Fülöp + szigetek		
mexikói + öböl		
fekete + tenger		
gibraltári + szoros		
közép + szibériai + fennsík		

indiai + óceáni + hátság		
Maros + part		

20. Hányféleképpen lehet írni a *Hűvös-völgy* tulajdonnevet? Válassza ki a helyes írásmódot és helyes magyarázatot tartalmazó feleletet!

- a) például hűvös völgy, szemben a kellemes hőmérsékletű völgygel
- b) csak kötőjellel lehet írni, másként nem szabályos
- c) földrajzi névként kötőjellel kell írni, ekkor a völgy neve, de közigazgatási névként egybeírjuk, ekkor egy városrész neve Budapesten
- d) földrajzi névként kötőjellel kell írni, ekkor a völgy neve, közigazgatási névként különírjuk, mivel a közigazgatási egységek írásmódjában a különírás a szabályos

21. Írja be folyóírással a táblázat megfelelő rovatába az alábbi tulajdonneveket! Ügyeljen a helyesírásukra!

EURÓPA, OPEL ASTRA, MILKA, ERDÉLY, OLASZORSZÁG, MIKSZÁTH KÁLMÁN, BŰN ÉS BŰNHŐDÉS, BODRI, PHILLIPS TELEVÍZIÓ, MORZSA, MARCSI, SZABÓ ÁGNES, SEBES, RISKÁ, BÖZSI, HAJDÚ MOSÓGÉP, NEMZETI SPORT, ÉLET ÉS TUDOMÁNY, MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA, SZELES MÓNKA, PEST MEGYE, BALATON,

KÖSZEG, EGRI CSILLAGOK, PETŐFI SÁNDOR ÁLTALÁNOS ISKOLA, NEMZETI MÚZEUM, ISTENHEGYI ÚT, MAGYAR ÉRTELMEZŐ KÉZISZÓTÁR, DINÁRI-HEGYSÉG,

GÖNCÖLSZEKÉR, ARANY JÁNOS SZÍNHÁZ, COLGATE FOGKRÉM

Állatnevek	
Földrajzi nevek	
Intézménynevek	

Címek	
Márkanevek	

22. Írja le hibátlanul a következő helytelenül írt neveket!

országos széchenyi könyvtár _____

kelet-ázsia _____

vörös sándor (a költő) _____

élet és irodalom _____

maros megye _____

duna tiszta köze _____

kalotaszeg _____

nyárád mente _____

dunán túl _____

szabadság tér _____

közép európa _____

csendes óceán _____

közép európai _____

bükk hegység _____

kriterion könyvkiadó _____

állami magyar színház _____

A MELLÉKNÉV

Vázlat:

- 1. A melléknév (nomen adiectivum) fogalma, alak- és mondattani sajátosságai.**
- 2. A melléknév fajai.**

Irodalom:

1. A magyar nyelv könyve. Szerk.: A. Jászó Anna. – Budapest: Trezor Kiadó, 2004.⁷ – 197–212. o.
2. A mai magyar nyelv rendszere I–II. Szerk.: Tompa József) – Bp.: Akadémiai Kiadó, 1961.
3. A mai magyar nyelv. Szerk.: Rácz Endre. – Bp.: Tkk., 1989.
4. Adamikné Jászó Anna–Hangay Zoltán. Nyelvi elemzések kézikönyve. – Szeged: Mozaik Oktatási Stúdió, 1995.
5. Keszler Borbála–Lengyel Klára. Magyar grammatikai gyakorlókönyv. – Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 2009. – 566 o.
6. Keszler Borbála. A mai magyar nyelv szófaji rendszere. // Magyar grammatika. Szerk.: Keszler Borbála – Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 2000. – 67–76. o.
7. Tanulmányok a mai magyar nyelv szófajtana és alaktana köréből. Szerk.: Szathmári István. – Bp.: Nemzeti Tankönyvkiadó, 1994. – 59–74. o.
8. Thimar Márta. A melléknévi csoport // Fejezetek a magyar leíró nyelvtan köréből. Szerk.: Rácz Endre. – Bp.: Tankönyvkiadó, 1989. – 139–80. o.
9. Tompa József. Főnév vagy melléknév? // Nyr. 89/3. (1965). – 356–7. o.
10. Tompa József. Mellékneveink *-ul/-ül* toldalékos alakjai a mai szinkroniában. // MNy. LXXI/1. (1975). – 132–42. o.

1. A melléknév (nomen adiectivum) fogalma, alak- és mondattani sajátosságai.

A MGr. a melléknevet az alapszófajok, azon belül a tulajdonképpeni alapszófajok csoportjába veszi. A hagyományos felosztásban a névszók, azon belül a tulajdonképpeni névszók közé tartozik.

A **melléknév (nomen adiectivum)** élőlény, élettelen tárgy, gondolati dolog és elvont fogalom tulajdonságát, milyenségét kifejező szófaj. A melléknévvel jelölt minőség a főnév lényegi meghatározására szolgál.

A melléknevek a névszóragozás szabályai szerint toldalékolhatók. Jellemző sajátosságuk a fokozhatóság.

A többes szám jelét azok a mn-ek kapják meg, melyek állítmányok lehetnek. A minősítő mn-ek tipikus ragja az **-an/-en** rag mód-, állapot- és fokhatározó szerepben. Az **-ul/-ül** rag ritkább. A mennyiséget jelentő mn-hez is hozzákapcsolható az **-an/-en** toldalék.

Képzése:

Igéket -ul/-ül, -sul/-sül, -od/-öd, -sod/-söd igeképzőkkel alkotunk.

Főnevet -ság/-ség képzővel hozunk létre.

A melléknév a mondatban jellemzően jelző (minőség-, mennyiség-, vagy értelmező jelző), de lehet állítmány (névszói vagy névszói-igei névszói részeként) és határozó (mód-, állapot-, eredet-, eredmény-, fok-, mérték- és tekintethatározó) is.

Minőségjelző: *A tarka kutya ugat.*

Mennyiségjelző: *Rengeteg bort ivott.*

Értelmező jelző: *Vettem csizmát, pirosat.*

Állítmány: *A kislány szép. Béla nagyon okos volt.*

Módhatározó: *Gorombán válaszolt.*

Állapothatározó: *Üdén ébredt.*

Eredethatározó: *Béla átfesti a haját barnáról szőkére.*

Eredményhatározó: *Tisztává varázsolta a gatyáját.*

Fok- és mértékhatározó: *Jobban megjegyezte a választ. Csúnyám megütötte magát.*

Tekintethatározó: *Jónak jó volt éppen a film.*

A melléknév lehet szabad bővítmény (*forró leves*) és vonzat is (*hosszú hajú, nagy mennyiségű*).

A melléknévnek elsősorban akkor lehet bővítménye, ha állítmányi szerepű, de jelzőként is kaphat bővítményeket, határozóként nem jellemző. Bővítménye kizárólag határozó.

Vannak melléknevek, melyekhez vonzat társul: *féltékeny (valakire), hű (valakihez)*. A vonzat egyes mellékneveknél kötelező is lehet: *jártas (valamiben), hasonló (valakihez)*.

A melléknév toldalékai nagyban függenek mondatbeli szerepétől. Az állítmányi szerepűek pl. felvehetik a többes szám jelét: *A fiúk erősek és magasak.*

A határozói szerepűek felvehetik a határozóragokat: *szaporán lélegzik.*

Tipikusan kettős szófajúak (főnév, melléknév) a színnevek, a népnevek, a mérték- és anyagnevek.

A tulajdonság, amelyet melléknévvel fejezünk ki, lehet

- **érzékszerveinkkel észlelhető** tulajdonság: *nagy, kerek, zöld, halk, édes, keserű*
- **gondolatunkban megalkotott** tulajdonság: *jó, félénk, hű, békés, szép, erényes.*

Jelentésük alapján 3 csoportra oszthatjuk (Magyar grammatika):

1. Minősítő melléknév – fizikai, lelki vagy elvont tulajdonságokat, állapotokat fejezi ki: *pajkos, gyenge, ijedős, idegen*. Jellemzően tőszó. Általában relatív tulajdonságokat nevez meg, így nagy részük fokozható, sőt határozóval is bővíthető.

2. Viszonyító melléknév – személyek, dolgok, fogalmak konkrét tulajdonságait, más dolgokhoz való viszonyát fejezi ki. Általában nem járul hozzá fokjel, s határozóval sem bővíthető. Jelentésük nem módosítható. Leggyakoribbak az -i, -s, -ú, -ű képzősek: *kábeltéves, réti virág, tavalyi, hajadon*. Tipikusan viszonyító jelentésű melléknevek az anyagnevek és a sorszámnevek. Gyakran fajtajelölő jelentésűek, a valahova tartozást, a valamilyen helyzetet jelentő melléknevek és az -s képzős jelölő számok.

3. Mennyiségjelölő melléknév – személyek, dolgok, fogalmak számát, mennyiségbeli tulajdonságát nevezi meg. *csipetnyi, pohárnyi, tengernyi, szemernyi*. Általában nem szoktuk fokozni.

A legújabb magyar grammatikák a melléknév alosztályaként tárgyalják a számnevet (vö. MGr. 142–151.). Mivel az iskolai nyelvtankönyvek külön tárgyalják a számneveket, szófaji elemzéskor mi is külön szófajnak tekintjük).

Gyakorlatok – feladatok

- 1. Melyik állítás igaz a melléknévre?**
 - a) Lehet vonzatos (pl. *azonos, hajlamos*).
 - b) Minden fokozható melléknév vonzatosná válik a fokozás következtében.
 - c) Eredeti szófaji értékében lehet állítmány, alany, ragosan tárgy, határozó a mondatban, de legjellemzőbb szerepe a jelzői.
 - d) Eredeti szófaji értékében a jelek közül csak fokjelet, kiemelő jelet kaphat, más jelet (pl. állítmányként vagy értelmezőként számjelet) csak egyeztetéssel kaphat meg.

2. Melyik névszóra jellemző?

- a) Tipikus bővítménye a határozó, azon belül is a fokhatározó.
- b) Tipikus bővítménye a jelző.
- c) Kiemelő jelet kaphat.
- d) Felveheti eredeti szófaji értékében a birtokos személyjelet.

3. Válogassa ki a mellékneveket az alábbi szövegből!

Az apa bőbeszédű, makacs, széles vállú ember. Az anya csöndes, félénk, törekény, szőke asszony. A fiú izmos, karcsú gyerek. Arca fehér, haja sötétbarna, szeme égszínkék. Fürge, gyors a mozgása. Indulatos, de tud uralkodni magán. Éles eszű, okos, kitartó. Írása szép, tiszta. Matematikából a legjobb. A játékban ügyes és merész.

4. Gyűjtsön két-két melléknevet, melyek jelentése:

- a) valahová tartozás:
- b) valamivel való ellátottság:
- c) valaminek hiánya:
- d) valamilyen helyzet:
- e) mérték, kisebb fok:
- f) valakinek, valaminek természete, szokása:

5. Alkosson 3-3 mondatot a megadott melléknevekkel, és bizonyítsa, hogy a melléknév a mondatban állítmány, jelző és határozó lehet!

veszélyes, lelkiismeretes, bátor, ügyes, pontos

Pl. szép – 1. A rózsza szép volt. (névszói-igei állítmány)

A rózsza szép virág. (jelző)

A rózsza szépen virágzik. (határozó)

6. Fokozza az alábbi mellékneveket! lila, hófehér, ügyes, nagyarányú, sokrétű, ritka, koromsötét, különféle, kisszámú, alávaló

7. Alkosson három mondatot melléknevekkel úgy, hogy bizonyítsa, a melléknév a mondatban lehet állítmány, jelző és határozó is!

takarékos, veszélyes, szapora, bátor, szemfüles, okos, ügyes, pontos

8. Melyik állítás igaz a szélső, oldaltól, szálnyi szavakra?

- a) fokozhatók
- b) képzettek
- c) melléknevek
- d) tövük főnévi tő

9. Fejezze ki az alábbi szólásokat egy-egy melléknévvvel!

Madarat lehetne vele fogatni. (Szólás)

Úgy igyekszik, majd lefekszik. (Szólás)

Kivan, mint a liba. (Szóláshasonlat)

Egyik lába itt, a másik ott. (Szólás)

Olyan a színe, mint a fagyos ing. (Szóláshasonlat)

Úgy bámul, mint a sült hal. (Szóláshasonlat)

Minden lében kanál. (Szólás)

Az egerek nem sok fészket raknak az ő csűrében. (Szólás)

10. Mi a különbség az *utolsó* és a *kedves* szavak között? Válassza ki a helyes magyarázatot tartalmazó feleletet!

- a) Az *utolsó* mély, a *kedves* magas hangrendű.
- b) Az *utolsó* nem képzett, a *kedves* képzett melléknév.
- c) Az *utolsó* nem fokozható, mivel abszolút jelentésű, szélső helyzetet jelöl, a *kedves* azonban fokozható.
- d) Az *utolsó*nak csak a felsőfoka alkotható meg, a *kedves* szónak közép- és felsőfoka is van.

11. Írjon egy-egy olyan képzett melléknévet, amelynek a jelentése:

- a) mérték: _____
- b) kicsiny fok: _____
- c) helyzet: _____
- d) valahová tartozás: _____
- e) szokásszerű tulajdonság: _____
- f) valamivel való ellátottság: _____
- g) valaminek a hiánya: _____

12. Miért különlegesek az alábbi felsőfokú szóalakok?

legfelső, legteteje, legalul, leginkább, legkevésbé, legszemrevalóbb

13. Írja le a következő kifejezések középfokú alakjait!

kis fizetésű: _____

nagy szájú: _____

nagyszájú: _____

bőkezű: _____

kitartó: _____

14. Milyen szabály szerint járt el a 13. feladat megoldásakor?

15. Képezzen mellékneveket az alábbi tulajdonnevekből!

Magyar Nemzet _____

Mikszáth _____

Arany János _____

Racine _____

Cervantes _____

Balatonalmádi _____

Velencei-tó _____

San Marino _____

Sebes-Körös-dűlő _____

Egyesült Királyság _____

16. Határozza meg az alábbi mennyiséget jelentő szavak szófaját!

tengernyi, kosár (barack), valamennyi, öt-hat, csomó (könyv), néhány, rengeteg, méter, millió, számos, számtalan, tucat (zokni), pár (könyv), halom (ruha)

17. Az alábbi mellékneveket két csoportba soroltuk: minősítő és viszonyító melléknevekbe. Indokolja az eljárás helyességét! (Vö.: Lengyel MGr. 2000: 142.)

MINŐSÍTŐ

véges

szép

VISZONYÍTÓ

végső

üveg(mn.)

igazi

kettes

fekete

budapesti

kétszeres

(fekete)hajú

18. Csoportosítsa az alábbi lexémákat aszerint, hogy minősítő vagy viszonyító melléknevekről van-e szó!

tiszta, spanyol, erdei, jó, éles, műanyag, arany, vadonatúj

A SZÁMNÉV

Vázlat:

- 1. A számnév (nomen numerale) fogalma, alaktani jellemzői, mondatbeli szerepe**
- 2. A számnév fajai: határozott (tőszámnév, sorszámnév, törtszámnév) és határozatlan számnevek**
- 3. A számnevek helyesírása**

Irodalom:

1. A magyar nyelv könyve. Szerk.: A. Jászó Anna. – Budapest: Trezor Kiadó, 2004.⁷ – 197–212. o.
2. A mai magyar nyelv rendszere I–II. Szerk.: Tompa József. – Bp.: Akadémiai Kiadó, 1961.
3. A mai magyar nyelv. Szerk.: Rácz Endre. – Bp.: Ttk., 1989.
4. Adamikné Jászó Anna–Hangay Zoltán. Nyelvi elemzések kézikönyve. – Szeged: Mozaik Oktatási Stúdió, 1995.
5. Ágoston Mihály. A magyar halmaznevek. – Bp.: Forum Könyvkiadó, 1993.
6. J. Soltész Katalin. Számneveink // Nyr. 110/4. (1986) – 401–415. o.
7. Keszler Borbála–Lengyel Klára. Magyar grammatikai gyakorlókönyv. – Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 2009. – 566 o.
8. Keszler Borbála. A mai magyar nyelv szófaji rendszere // Magyar grammatika. Szerk.: Keszler Borbála – Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 2000. – 67–76. o.
9. Tompa József. Öten típusú számnévi alakulataink mai használata // Nyr. 100/1. (1976) – 129–136. o.

1. A számnév (nomen numerale) fogalma, alaktani jellemzői, mondatbeli szerepe

A **számnév (nomen numerale)** a főnévvel megnevezett dolgok, fogalmak számát, mennyiségét, egy valóságos vagy képzelt sorban elfoglalt helyét jelöli meg.

A melléknévhez hasonlóan járulékos fogalmat nevez meg.

- mennyiséget megnevezve főnévként viselkedik, (*egy meg egy*),
- a mennyiséget tulajdonságként ábrázolva a melléknév tulajdonságait hordozza.

Ezért az újabb szófaji rendszerek nem tartják önálló szófajnak, hanem részben a főnevek, részben a melléznevek közé sorolják a korábbi számneveket.

A számnévhez a **-szor/-szer/-ször** és **az -an/-en** rag járul a leggyakrabban. A főnévi értékű számnév bármely, főnévvel kifejezhető mondatrész lehet. A **-k** többesjel főnevesíti a számnevet. Egyes számnevek fölvehetik a névszói személyragokat, s ilyenkor személynévmásszerű jelentésük van. *Pl.: Tizennégyben kezdődött az első világháború.* – Itt a *tizennégy* inkább főnév, mint melléknév.

A számnév a mondatban többnyire mennyiség-, minőség- vagy kijelölő jelző (*Hat karja van a polipnak. A hármas számú versenyző nyert. A harmadik próba sem sikerült.*), de lehet értelmező jelző is (*Vettem könyvet, kettőt.*). Szerepelhet továbbá névszói állítmányként is (*Negyven ember már sok.*). Lehet még számhatározó is (*Hatszor olvastam el a könyvet.*).

A főnevesült számnevek (éppen azért, mert főnévi értelemben használatosak) valamennyi mondatrész szerepében előfordulhatnak.

2. A számnév fajai: határozott (tőszámnév, sorszámnév, törtszámnév) és határozatlan számnevek

A számnév a számot, mennyiséget vagy számszerű pontossággal, vagy csak hozzávetőlegesen nevezi meg. Eszerint két fajtát különböztetjük meg:

I. A határozott számnév pontosan megnevezi a mennyiséget, sorrendiséget.

Lehet:

- **tőszámnév** (*numeralia cardinalia*), mely magát a számot nevezi meg: egy, kétszáz, millió, ezer, kettő, ezeröttszáz, kétezer-három, ezernyolcszáznegyvennyolc;

- **sorszámnév** (*numeralia ordinalia*), amely a sorrendi helyet jelöli. Képzője a **-dik**: *nyolcadik, századik, tizedik, első, második, harmadik*;

- **törtszámnév** (*numeralia fracta*), amely az egyenlő részekre bontott egésznek egy részét nevezi meg. Képzője a **-d**, s gyakran a tőszámnévi jelzővel együtt fordul elő: *hat nyolcad, egy ötöd, két harmad, öt hatod, valaminek a tizede, ötöde, negyede.*

II. A határozatlan számnév a mennyiséget csak hozzávetőlegesen nevezi meg: *sok, kevés, számos, számtalan, egypár, tömérdek*. A határozatlanság kifejezhető **tőszámnévvel** is: *száz meg száz, ezrek és ezrek*; vagy különböző számnevek egymás mellé rendelésével: *tíz-húsz ember, egykétezer*, **törtszámnévvel**: *sokad-*, sorszámnévvel: *sokadik*.

3. A számnevek helyesírása

A számneveket írhatjuk számjegyekkel és betűkkel egyaránt; nincsenek arra vonatkozó pontos szabályok, hogy mikor használjuk a számokat és mikor a betűket a számjegyek leírására.

Betűkkel a számneveket kétezerig egybeírjuk: *ezernyolcszáznegyvennyolc*. Kétezer fölött csak a kerek ezreseket írjuk egybe: *hétszázötvenezer*.

Más esetben hátulról számított ezresekre bontjuk őket: *egymillió-ötszázöt-ezer-huszonhárom*.

Folyó szövegben a tő- és sorszámneveket rendszerint betűkkel írjuk: *A hatodik helyen végzett*.

Ha a sorszámneveket számjegyekkel írjuk, akkor utánuk pont következik: *6.A* pont itt a sorszámnév képzőjét helyettesíti, és így különbözteti meg a sorszámnevet a tőszámnévtől. A pontot akkor is megtartjuk, ha a sorszámnévhez toldalék kapcsolódik: *12.-ben, 34.-et*.

A sorszámnév pontját a keltezésben elhagyjuk: *szeptember 1-én* (elsején).

Nincs pont az évszám után, ha az utána következő hónapnévvel vagy más szóval birtokviszonyban áll: *1848 szabadságharca*.

Nincs pont akkor sem az évszám után, ha névutós vagy névutó-mellékneves szerkezetben fordul elő: *1995 után, 2005 előtti, 1865 és 1980 között*.

Továbbá akkor sem kell pont, ha a mondatszerkezetben az évszám alany: *2005 szép év volt*.

Ha a négytagúnál hosszabb számokat számjegyekkel írjuk, akkor írhatjuk őket tagolás nélkül (*234563*), és tagolással: a) szóközzel tagolva az ezreseket (*34 765*), vagy b) ponttal tagolva az ezreseket (*22.369.801*).

Számok összekapcsolására, főleg a valamettől valameddig viszony érzékeltetésére a számok közé nagykötejelet teszünk: *25–30. oldal*. Ha azonban nem a tól–ig viszonyt, hanem vaglyagosságot fejezünk ki, akkor kötőjelet kell használni a számok között: *2-3 alkalommal*.

Bizonyos esetekben római számokkal is írhatjuk a számokat: *A XIX. század költői*.

Gyakorlatok – feladatok

1. A számnévvel kapcsolatosan teszünk kijelentéseket. Melyik állítás igaz?

- a) A tő- és a törtszámnév főnévként viselkedik akkor, ha a számot (vagy tört részt) nevezi meg, és a melléknevekhez hasonlít akkor, ha a mennyiséget tulajdonságként jelöli.
- b) A tőszámnév csak határozott lehet.
- c) Határozatlan mennyiséget csak melléknévvel (pl. *tucatnyi*) vagy névmással (pl. határozatlan névmással) tudunk kifejezni, számnévvel nem.
- d) A sorszámnév nem megnevező, hanem tulajdonságot jelölő szó.

2. Csoportosítsa a számneveket a tanult szempontok szerint!

ezer, tizenöt, csomó, egymillió, kétharmad, kilencszer, ötmillió-húsz, egy egész három tized, tucat, több, első, öt-öt, négyharmada, harmincadik, ezerkilencszázötven.

3. Válogassa ki a számneveket az alábbi szövegből, majd minősítse őket a tanult szempontok szerint!

Rengeteg ember gyűlt össze. A teremben kétszáz szék volt, ezért csak minden második vendég ülhetett le. Még így is kint álldogálhatott két-háromszáz érdeklődő. A mi számunk a tizedik volt a műsorban. Több osztálytársam egyedül is szerepelt. A díjak kétharmad részét megnyertük.

4. Milyen szófajú az első szó? Állítását támassza alá érvekkel!

5. Mi a különbség a két és a kettő használatában?

- a) Semmi.
- b) Ha azt akarjuk, hogy a *két* ne értődjék *hét*nek, akkor inkább *kettőt* mondunk helyette.
- c) Főnévként használjuk a *kettőt* a szám megnevezésére, tulajdonság jelölésére (a melléknévhez hasonlóan) a *két* számnév szerepel a mondatban.
- d) Állítmányként csak a *kettő* használatos, a *két* nem.

6. Melyik állítás igaz a három számnévre? Csak a minden részletében helyes állítást tekintse igaznak!

- a) Határozott tőszámnév.
- b) A toldalékolás (képzés, jelezés, ragozás) során tövében előfordulhat hangzóhiány és többeseji időtartam-váltakozás is.
- c) A finnugor időkből származó ősi örökség a nyelvünkben.

d) A harmadéves hallgató szószerkezet összetett szavában a belőle képzett törtszámnév szerepel előtagként.

e) A hármas továbbképzéssel keletkezett számnévben a három hangzóhiányos tőváltozata szerepel.

7. A fokozással kapcsolatban teszünk kijelentéseket. Válassza ki az igaz állításokat!

a) A számnevek között nincs fokozható.
b) Minden melléknév fokozható.
c) A felsőfok és a középfok jele együtt egy szóelem, mert csak így együttesen fejezi ki a *leg-* *-bb* a felsőfokot.

d) A középfok jelének van *-b* alakváltozata is, bár ezt ma már kissé archaikusnak érezzük.

8. Mi a közös a *pohár*, *csomó*, *csipet* szavakban?

a) főnevek
b) képzetlenek
c) mértéket is jelölnek, ekkor vonzatosak, kötött bővítményük a mennyiségjelző
d) jelölhetnek mértéket, mennyiséget, de a *csomó* ezen belül sebesség-mértékegységet is jelöl

9. Mi a közös a következő szavakban: *számos*, *kilences*, *többes*?

a) mindegyiknek számnév a töve
b) mindegyikben előhangzós *-s* képző szerepel
c) mindegyik számnév
d) mindegyik melléknév

10. Írja le betűkkel!

10000, 2, 1967, 15, 1, 7, 110516, 2001, 1956, 628, 325, 1 000 320, 1 110, 440, 2000, 15, 965

11. Javítsa ki a helyesírási hibákat!

1948 március 9, 1956. augusztusa, 1918 október végén, 3-ba járok, 1985. dec. 31.-én, az ország két harmad része, egy harmad meg két harmad egyenlő eggyel

13. Írja le az alábbi dátumokat a magyar helyesírásnak megfelelően!

- a) 2003 tavasza 1956. október 23-án 2005 februárjában 2005.12.26.
- b) 2004. december 20 és 30. között 1848 előtti 2004 fordulópont az életemben.
- c) 2004-ben 2003. év volt a legjobb. 2003 volt a legjobb év.

14. Melyik hibás?

- a) április 1-ei
- b) április 1-jei
- c) április 1-ji
- d) április 1-ejei
- e) április 1-i

15. Melyik írásmód hibás?

- a) a 6.-8. oldalon.
- b) idén már 9.-es lesz.
- c) 2002. után.
- d) pf. 102.

15. Javítsa ki a számnevek helyesírási hibáit!

- a) a tanulók három negyed része
- b) 2011 október 19.-én
- c) 1848. tavaszán
- d) 6-ba járok
- e) 1940 április 23
- f) Egy harmad meg két harmad egyenlő eggyel

16. Írjon kelteztést kétféle módon!

17. Keresse meg a regényrészletben található számneveket! Határozza meg a fajtájukat!

A 2057. év egyik szép májusi reggelén izgatott fiatalember szólt bele a Közép-európai Időjárás-szabályozó Állomás telefonjába:

- Legyenek szívesek a vasárnap délelőtti időt...
- Melyik kerület, kérem?
- Kilencedik. Központi Egyetem.
- Huszonkét Celsius-fok meleg. Délelőtt tíz óra tájban eső, öt-hat milliméter.
- De kérem, ez túrhetetlen! Már megint nem vették figyelembe az egyetem kívánságát.
- Önök nem vették figyelembe, hogy a Központi Kertészet salátagyára naponta kétszer esőt rendelt.
- Fütyülök a salátára! Nekünk vasárnap lesz az évzáró ünnepélyünk. Díszszemle... –
Halasszák el az ünnepséget egy fél nappal.
- Panaszt teszek az időjárásügyi miniszternél. – Azt megteheti.
- (Fehér Klárának a Földrengések szigete című könyve alapján)

NÉVMÁSOK

Vázlat:

- 1. A névmások fogalma.**
- 2. A névmások fajai, osztályozásuk szempontjai.**
- 3. Csak főnévi névmások (személyes, visszaható, birtokos, kölcsönös névmás).**
- 4. Főnévi, melléknévi, számnévi és határozószói névmások (mutató, kérdő, vonatkozó, határozatlan és általános névmás).**

Irodalom:

1. A magyar nyelv könyve. Szerk.: A. Jászó Anna. – Budapest: Trezor Kiadó, 2004.⁷ – 197–212. o.
2. A mai magyar nyelv rendszere I–II. Szerk.: Tompa József. – Bp.: Akadémiai Kiadó, 1961.
3. A mai magyar nyelv. Szerk.: Rácz Endre. – Bp.: Tkk., 1989.
4. Adamikné Jászó Anna–Hangay Zoltán. Nyelvi elemzések kézikönyve. – Szeged: Mozaik Oktatási Stúdió, 1995.
5. D. Máta Mária. A névmási határozószók // Nyr. 111/1. (1987). – 109–14. o.
6. É. Kiss Katalin. Az anaforikus névmások értelmezéséről // ÁNyT. XVI., 1985. – 155–87. o.
7. Keszler Borbála–Lengyel Klára. Magyar grammatikai gyakorlókönyv. – Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 2009. – 566 o.
8. Keszler Borbála. A mai magyar nyelv szófaji rendszere. // Magyar grammatika) Szerk.: Keszler Borbála – Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 2000. – 67–76. o.
9. Laczkó Krisztina. A névmási referenciáról // MNyj. XXXVIII. (2000). – 277–282. o.
10. Laczkó Krisztina. Gondolatok a névmások szófajiságáról // Emlékkönyv Rácz Endre hetvenedik születésnapjára. Szerk.: Kozocsa–Laczkó. – Bp.: ELTE, 1992. – 150–6. o.
11. Laczkó Krisztina. Gondolatok a személyjeles számneveinkről és névmásainkról // Emlékkönyv Benkő Loránd hetvenedik születésnapjára. Szerk.: Hajdú Mihály–Kiss Jenő. – Bp.: ELTE, 1991. – 399–403. o.
12. Laczkó Krisztina. Névmás és helyettesítés // Nyr. 126/4. – 470–81. o.

13. Lengyel Klára. Töprengés a birtokos névmásokról // Nyr. 121/4. (1997). – 487–9. o.
14. Temesi Mihály. A személyes névmás kiegészült alakjairól // NytudÉrt. 58. sz. – 319–23. o.

1. A névmások fogalma. A névmások fajai, osztályozásuk szempontjai.

A *névmásokat* a hagyományos felosztások és a MGr. is az alapszófajok közé sorolja. A hagyományos felosztás azonban a névszók, azon belül a tulajdonképpeni névszókát helyettesítő szók közt helyezi el, míg a MGr.-ban teljesen önálló szófaji csoportot képviselnek. A hagyományos nyelvtanokban a határozószavak közt is vannak névmások (határozószói névmások).

A névmások (pronomen) közvetett denotatív jelentéssel rendelkező alapszófajú szavak, amely alak- és mondattani viselkedésük alapján a főnevekkel, melléknevekkel, számnevekkel, határozószókkal rokoníthatók, ugyanakkor több szempontból (jelentés, képezhetőség, bővíthetőség) különböznek is azoktól.

A névmásokat általában mint helyettesítő szófajt szokás definiálni. Zárt szóosztályt alkotnak (azaz egyedei listázhatók, felsorolhatók).

Jelentése a kontextusból, beszédhelyzetből derül ki. Az, hogy kire utal az *ő, ez, ilyen* stb. névmás, csak abból derül ki, ha az előzményeket is ismerjük: *Béla nagyon erős. Ilyen legényre volt éppen szükségük.*

Azaz: az említett névmások gyakorlatilag helyettesítik azt a szót, melyből kiderül konkrét jelentésük.

A névmások egyes csoportjai a főnévvel, melléknévvvel, számnévvvel, határozószóval azonos ragokat, jeleket vehetnek fel és azonos mondatrészi szerepet tölthetnek be. pl.: *Péter alszik. = Ő alszik.*

Csak korlátozottan képezhetők. Ragokat, jeleket nagyrészt a helyettesített szófajra jellemző módon vehetnek fel.

A mondatban csak korlátozottan bővíthetők. Mondatrészi szerepük a helyettesített szófajéval csaknem azonos (némi korlátozással).

Szerkezetük szerint lehetnek **egyszerűek** és **összetettek**. Az egyszerűek tőszavak (én, te, ő), az összetettek előtaggal rendelkeznek (valamelyik, bármelyik).

	Főnévi	Melléknévi		Határozószói
Vala-	Valaki	Vmelyik	Vmennyi	Vhol
Né-	-	Némelyik	Néhány	Néhol
Bár-	Bárki	Bármelyik	Bármennyi	Bárhol
Akár-	Akárki	Akármelyik	Akármennyi	Akárhol
Mind(en)	Mindenki	Mindegyik	Minden	Mindenhol
Se(m)	Senki	Semelyik	Semennyi	sehol

2. A névmások fajai, osztályozásuk szempontjai

A névmásokat alapvetően két fő szempont alapján osztályozzuk:

a) funkciójuk (azaz szintaktikai-logikai-szemantikai szerepük) szerint és

b) a helyettesített szófajok szerint.

A két szempont azonban kapcsolatban van, egymásra vetíthető.

Funkció szerint kilenc névmási csoportot különítünk el:

1. személyes (*én, te, ők*)
2. birtokos (*tied, övék, mieink*)
3. visszaható (*magam, magunk*)
4. kölcsönös (*egymás*)
5. mutató (*ez, ilyen, ennyi, itt*)
6. kérdő (*mi, milyen, hány, hol*)
7. vonatkozó (*ami, amilyen, amennyi, ahol*)
8. határozatlan (*valaki, valamilyen, valamennyi, valahol*)
9. általános (*mindenki, semmilyen, bármennyi, bárhol*).

b) a helyettesített szófajok szerint.

1. főnévi névmások (*én, ki, aki, akármí*)
2. melléknévi névmások (*olyan, milyen, amilyen, valamilyen, akármilyen*)
3. számnévi névmások (*ennyi, hány, amennyi, valamennyi, bármennyi*)
4. határozószói névmások (*ott, hol, amikor, valahogy, akárhogy*).

A két osztályozást egymásra vetítve kiderül, hogy vannak olyan névmások, amelyek:

1. Csak főnevet helyettesíthetnek

a) **személyes névmás** (*pronomen personale* szám-személy és esetparadigmával rendelkező, főnevet helyettesítő névmás, amely 1. és 2. személyben személyre, 3. személyben személyre vagy dologra utal [én, te, ő, mi, ti, ők]). A személyes névmás felveheti a **névszói esetragokat**; ragozott alakjai sokszor rendhagyóak: *engem, nekem, bennem, belém, belőlem, nálam, velem, értem* stb.

Csak korlátozottan **képezhető** (pl. *tegez, önöz, magáz, magamfajta*).

Mivel főnevet helyettesít, mindazon mondatrész lehet, mint a főnév. Vonzata nincs.

b) **birtokos névmás** (*pronomen possessivum*) a szorosabb értelemben vett személyes névmás jelentését oly módon kiegészítő névmás, hogy a nyelvtani személyre utaló személyes névmást a birtok mellőzésével birtokosként nevezi meg. Tulajdonképpen a személyes névmás birtokjeles alakjainak jelentését fejezi ki. A birtokos névmások szám és személy szerinti paradigmája éppoly teljes, mint a személyes névmásoké; azaz: egyes és többes számban 1., 2. és 3. személyű alakja van.

A birtokos névmások a következők:

a) **egy birtok esetén:** (egy birtokos) *enyém, tied, övé*, (több birtokos) *mienk, tietek, övék*;

b) **több birtok esetén:** (egy birtokos) *enyéim, tied, övéi*, (több birtokos) *mieink, tieitek, övéik*.

Ragozása a főnévhez hasonló.

A mondatban bármely főnévvel kifejezhető mondatrész lehet.

c) **visszaható névmás** (*pronomen reflexivum*) azt fejezi ki, hogy a cselekvés visszahat a cselekvőre (*figyeli magát, leissza magát*), illetve annak helyzetére, állapotára, viszonyaira (*felülmúlja önmagát*). Teljes szám-személy paradigmája van: személyragjai révén rámutat a beszédbeli 1., 2. és 3. személyre: *magam, magad, maga, magunk, magatok, maguk*.

A visszaható névmást udvarias magázó megszólításként is használjuk: *Nem ütötte meg magát?*

Nem képezhető, nem vehet fel bővítményeket.

Mondatrészként nem lehet állítmány, alany és jelző sem. Betöltheti viszont a tárgy és többféle határozó szerepét (*Béla nem érti önmagát. Nem vallotta be saját magának sem.*)

d) **kölcsönös névmás** (*pronomen reciprocum*) több személy vagy dolog kölcsönösen egymásra ható működését fejezi ki. Egyetlen kölcsönös névmásunk van: az *egymás*, amelynek

nincs alakilag jelölt többes száma, és nincs személyparadigmája sem, mindhárom személyben azonos alakban használatos: *mi szeretjük egymást, ti szeretitek egymást, ők szeretik egymást; egymás szemébe nézünk, néztek, néznek.*

A kölcsönös névmás nem képezhető. Mondatrészként tárgy, birtokos jelző és többféle határozó lehet: *A szerelmesek fél szavakból is értik egymást. A szerelmesek fél szavakból is értik egymás gondolatait. Két egymásra néző szobát béreltek.* Nem bővíthető.

2. Főnevet, melléknevet, számnevet és határozószót egyaránt helyettesíthetnek.

a) *A mutató névmás (pronomén demonstratívum)* látott, ismert vagy a beszédben már említett személyre, dologra vagy ezek tulajdonságára utal rámutatással. Palatális-veláris alakváltozatai vannak, melyek közül a palatális magánhangzós közelre, a veláris magánhangzós távolra mutat: *ez/az, ilyen/olyan, ennyi/annyi, itt/ott.*

Főnevet, melléknevet, számnevet és határozószót helyettesíthet.

Toldalékolása, mondatrészi szerepe megegyezik a helyettesített szófaj tulajdonságaival, csak kivételesen képezhetők (*odá-z*) és korlátozottan bővíthetők (pl. fok- és mértékhatározóval: *kétszer akkora*; értelmező jelzővel: *azt, a felsőt*). A távolra utaló névmást használjuk az alárendelő összetett mondatokban főmondatában utalószerű szerepben.

Főnévi mutató névmások: *ez, az.*

A főnévi mutató névmások rendszere			
	Alapalak	Nyomatékos	Azonosító
Alanyeset	<i>ez / az</i>	<i>emez / amaz</i>	<i>ugyanez / ugyanaz</i>
Tárgyeset	<i>ezt / azt</i>	<i>emezt / amazt</i>	<i>ugyanezt / ugyanazt</i>
Részeseset	<i>ennek / annak</i>	<i>emennek / amannak</i>	<i>ugyanennek / ugyanannak</i>
Inessivus „belviszony eset”	<i>ebben / abban</i>	<i>emebben / amabban</i>	<i>ugyanebben / ugyanabban</i>
Illativus „belső közelítő eset”	<i>ebbe / abba</i>	<i>emebbe / amabba</i>	<i>ugyanebbe / ugyanabba</i>
Elativus „távolító eset”	<i>ebből / abból</i>	<i>emeből / amabból</i>	<i>ugyaneből / ugyanabból</i>
... után	<i>ez után / az után</i>	–	–
... végett	<i>evégett / avégett</i>	–	–
... felé	<i>efelé / a felé</i>	–	–

Melléknévi mutató névmások: *ilyen, olyan (ily, oly).*

Számnévi mutató névmások: *ennyi, annyi.*

Határozószói mutató névmások: *itt, ott; ide, oda; innen, onnan; eddig, addig; ezután, azután; ezelőtt, azelőtt; így, úgy;* ragozott alakjaik is lehetnek: *erre, arra; ezért, azért; ennyire, annyira* stb.

b) A kérdő névmás (pronomén interrogatívum) személyre, dologra vagy ezek tulajdonságára kérdez rá. Főnévi, melléknévi, számnévi és határozószói is lehet. Tulajdonképpen nem helyettesít, hiszen kérdez, azaz azt jelöli, hogy egy elem a mondatban még kérdő formában van jelen.

A kiegészítendő kérdő mondat kötelező eleme.

A kérdő névmás felveheti az adott szófajhoz járuló ragokat (a főnévi a többesjelet, a birtokjelet és a birtokos személyjelet is): *kik, kié, kim.* Mondatrészi szerepe megegyezik a megfelelő szófaj mondatrészi szerepével.

Főnévi kérdő névmások: *ki, mi, kicsoda, micsoda.* Rendszerint két változatuk van: az egyik személyre, a másik élőlényre (állatra, növényre) és dologra kérdez.

Melléknévi kérdő névmások: *milyen, mekkora, melyik, miféle.*

Számnévi kérdő névmások: *hány, mennyi, hányadik.*

Határozószói kérdő névmások: *hol, hová, honnan, merre, meddig, mikor, merről, mikortól, mióta, hogyan, miként, miképp.*

c) a vonatkozó névmás (pronomén relativum) élőlényekre, élettelen dolgokra vagy ezek tulajdonságára előre- vagy visszamutató szó. Főnévre, melléknévre, számnévre és határozószóra egyaránt utalhat. Az alárendelő összetett mondatokban a mellékmondatok kötőszójaként használjuk.

A toldalékolás szempontjából a helyettesített szófaj tulajdonságaival rendelkezik. Mondatrészi szerepet tölthet be, esetragjai jelzik, éppolyan. A főnéviek többes számban is megjelenhetnek. Nem bővíthető és nem vehet fel képzőket.

Főnévi vonatkozó névmások: *aki, ami, amely(ik).*

Melléknévi vonatkozó névmások: *amilyen, amekkora.*

Számnévi vonatkozó névmások: *ahány, amennyi, ahányadik.*

Határozószói vonatkozó névmások: *ahol, ahová, ahonnan, amerre, amerről, ameddig, amettől, amióta, ahogyan, amint, amiért.*

d) a *határozatlan és általános névmás (pronomen indefinitum et generale)*

A határozatlan és általános névmás jelentéstartalma szorosan összefügg, bizonyos esetekben nehezen szétválaszthatók, ezért rendszerint együtt tárgyalják őket nyelvtanaink.

Lehetnek főnéviek, melléknéviék, számnéviék és határozószóiak.

A *határozatlan névmás* olyan élőlénynek, dolognak, tulajdonságnak a nevét helyettesíti, amelyet pontosan nem tudunk vagy nem akarunk megnevezni. A határozatlan névmások általában összetettek, tipikus előtagokkal.

Főnévi határozatlan névmások: *valaki, valami, valamelyik, némelyik.*

Melléknévi határozatlan névmások: *valamilyen, valamekkora, némi.*

Számnévi határozatlan névmások: *valamennyi, valahány, néhány.*

Határozószói határozatlan névmások: *valahol, valahova, valamerre, valahonnan, valamikor, valahogyan, valamiképp, valamiért, néhol, némelykor, némileg.*

	Vala-	Né-
Főnéviek	Valaki, valami, valamelyik	Némelyik
Melléknéviék	Valamilyen, valamelyes, valamekkora, valamiféle, valamennyi, valahány	Némely, némi, néminemű, néhány
Határozószóiak	Valahol, vova, vmerre, vhonnan, vmikor, vhogyan, vmiképpen, vmiért	Néhol, néha, némelykor, némiképpen, némileg

Az *általános névmás* minden élőlényre, dologra, tulajdonságra vonatkozik. Mind összetettek, tipikus előtagokkal. Három típusokat különböztethetjük meg:

a) gyűjtő általános névmás, amely azt fejezi ki, hogy az állítás egy halmaz, csoport minden elemére érvényes (előtagja: *minden-*);

b) megengedő általános névmás, amely azt fejezi ki, hogy az állítás egy halmaz, csoport elemeire külön-külön vonatkozhat (előtagjai: *bár-, akár-*);

c) tagadó általános névmás, amely azt fejezi ki, hogy az állítás egy halmaz, csoport egyetlen elemére sem vonatkozik (előtagja: *se(m)-*).

Főnévi általános névmások: *mindenki, bárki, bármi, akárki, akármí, senki, semmi.*

Melléknévi általános névmások: *mindegyik, mindenféle, minden, bármilyen, bármelyik, bármiféle, akármilyen, akármelyik, akármiféle, semmilyen,*

Számnévi általános névmások: *mind, bármennyi, akármennyi, akárhány, akármennyi, sehány, semennyi.*

Határozószói általános névmások: *mindenhol, mindenütt, mindenholnan, mindenhová, mindenüvé, mindig, mindenkor, mindenképpen, bárhol, bárholnan, bárhová, bármikor, bármeddig, bármiképpen, akárhol, akárhonnan, akárhová, akármikor, akármeddig, akármiképp, akárhogy, sehol, sehonnan, sehová, semmikor, soha, sehogy, semmiképp.*

Az általános névmások			
	Gyűjtő névmás <i>mind(en)-</i>	Megengedő névmás <i>akár-, bár-</i>	Tagadó névmás <i>se(m)-</i>
Főnéviek	<i>mindenki</i>	<i>bárki, bármi, akárki, akármí</i>	<i>senki, semmi</i>
Melléknéviék	<i>mindegyik, mindenféle, mindennemű, minden</i>	<i>bármilyen, bármelyik, bármennyi, bármiféle, akármilyen, akármelyik, akármiféle, akárhány, akármennyi</i>	<i>semmilyen, semekkora, semelyik, semmiféle, sehány, semennyi</i>
Határozószói	<i>mindenhol, mindenütt, mindenhová, mindenkor, mindig, mindenképpen</i>	<i>bárhol, bárholnan, bárhová, bármikor, bármeddig, akárhol, akárhonnan, akárhova, akármikor</i>	<i>sehol, sehonnan, sehova, semmikor, soha, semmiképp</i>

2. A helyettesített szófajok szerinti csoportosítás:

Aszerint, hogy milyen szófajú szavakat helyettesítenek, a névmások lehetnek egyirányúak és többirányúak:

I. Az egyirányú névmás csak **főnév** helyett állhat. Az egyirányú névmás aszerint, hogy milyen többletjelentést hordoz, lehet:

- **személyes névmás:** *én, te, ő, mi, ti, ők*; nyomatékos formái: *önmagam, jómagam* stb.; a magázó formájú névmások: *maga, ön, kegyed, nagyságod* stb. A MGr. ide sorolja a rendhagyó

módon szerkesztett ragos szóalakjait, az ún. szuppletív alakokat (*nekem, benned, nálad, velük, értetek, hozzájuk*), továbbá a birtokjeles alakokat is,

- **a birtokos névmásokat:** *enyém, tiéd, övé, miénk, tiétek, övék* (vö. MGr. 161: „Ezek tehát nem külön birtokos névmások, ahogy nem az a *valakié, azé* stb. sem, hanem csak részei az alapvető szófaji kategória alakrendszerének.”).

- **visszaható névmások:** teljes szám-személy paradigmája van: *magam, magad, maga, magunk, magatok, maguk*;

- **kölcsönös névmás:** *egymás*.

II. A többszámú névmások főnevet, melléknevet, számnevet és határozószót helyettesítenek. A többszámú névmások lehetnek:

- **mutató névmások:** *ez/az, ilyen/olyan, ekkora/akkora, ennyi/annyi, eddig/addig, itt/ott, így/úgy, ennyire/annyira*;

- **kérdő névmások:** *ki, mi, milyen, mekkora, mennyi, hol, hová, mikor, mióta, hogyan, miért, miképpen, mettől, meddig, merre*;

- **vonatkozó névmások:** *aki, ami, amilyen, ahány, amennyi, ahol, ahová, ameddig, ahogyan, amint, amiért, amiképpen*;

- **határozatlan névmások:** *valami, valaki, valamilyen, némelyik, néhány, valahol, néhol, valamikor, valahogyan, valamiért, némiképpen*;

általános névmások: *akárki, bárki, mindegyik, semmilyen, akárhány, mindenhol, bárhol, akárhonnan, mindenkor, semmikor, semmiképp*.

Gyakorlatok – feladatok

1. Válassza ki az igaz állításokat!

- a) A névmások nem toldalékolhatók.
- b) A névmások ugyanolyan mondatrészek lehetnek, mint azok a szófajok, amelyeket helyettesítenek.
- c) Kölcsönös névmásból csak egy van.
- d) Visszaható névmásból csak egy van.
- e) Az általános névmás rendszerint összetett névmás, tipikus előtagjai a *né-* és a *vala-*.

f) Az általános névmás lehet összefoglaló (v. gyűjtő), tagadóan összefoglaló (v. tagadó) és megengedő.

g) A vonatkozó névmás egyszerre névmás és kötőszó, mert kapcsoló szerepű, és a kötőszókhöz hasonlóan nem toldalékolható, nem tölt be mondatrészszerpet.

h) A kérdő névmás sosem hiányozhat a kiegészítendő kérdő mondatfajtaból.

2. Állapítsa meg, hogy a felsorolt szövegek kiemelt szavai milyen névmások, majd definiálja a névmást!

Én én vagyok
magamnak, s neked te
én vagyok, s te én vagy
magadnak, két külön
hatalom.

S ketten mi vagyunk.

De csak ha vállalom.

A névmás fajtája:

Definíció:

Miklós messze tette magát azon az éjjel,
Szembeszállt az esővel, villámmal és széllel.

És midőn a hajnalt a homályt
elverte, Magát egy sivatag
pusztaságban lelte.

A névmás fajtája:

Definíció:

Elváltak egymástól, mint ágtól a levél;
Mindkettőjük szíve lett puszta, hideg tél.

A névmás fajtája:

Definíció:

Az enyim, a tied mennyi lármát
szüle, Mielta a mienk nevezet elüle.

Hajdan termőföld, míg birtokká
nem vált, Per és lárma nélkül annyi
embert táplált...

A névmás fajtája:

Definíció:

Bort ez csobolyóban, az
kecsketömlőben, Kenyeret hoz amaz
bükkfa teknőben **A névmás fajtája:**

Definíció:

Melyik korban játszódik a regény? Mi a pontos címe? Ki a főszereplője? Hány éves a főszereplő a történet kezdetén? Milyen hangulatú a regény befejezése?

A névmás fajtája:

Definíció:

Szánom-bánom, amit
cselekedtem. Amennyi fűszál
van a mezőbe, annyi áldás
szálljon e háznak népére!

A névmás fajtája:

Definíció:

Sors, nyiss nekem tért, hadd
tehessek Az emberiségért valamit!
Föl, hazámnak valamennyi lakója!

A névmás fajtája:

Definíció:

Hadd legyen, mit bánjuk, akárki, akárhány,
Karunk készen várja.

Csak add elém, anyám,
Bármilyen barna is az a kenyér!

A névmás fajtája:

Definíció:

3. Melyik nem illik a sorba: személyes névmás, kölcsönös névmás, vonatkozó névmás? Válassza ki a helyes megoldásokat!

a) A személyes névmás, mert jelentése független a mondat/szöveg más részeitől és a beszédhelyzettől, míg a többi névmás jelentése csak a mondat valamely másik részének jelentéséből tehető teljessé.

b) A kölcsönös névmás, mert abból csak egy van, míg személyes és vonatkozó névmásból több is van.

c) A vonatkozó névmás, mert az melléknevet és számnevet helyettesít, míg a másik kettő főnevet helyettesít.

d) A vonatkozó névmás, mert az nem csak főnevet helyettesít, mint a másik két névmás.

4. Mire utalhat az az névmás? Válassza ki a hamis állításokat!

a) rámutathat a beszédhelyzet valamely elemére

b) a szövegben lehet visszautalás

c) a szövegben lehet előreutalás

d) lehet nyelvtani szerepű, amikor alárendelő összetett mondat főmondatának utalószava, és arra utal, hogy a helyettesített mondatrészt a mellékmondat fejt ki

5. Melyik állítás nem igaz a kölcsönös névmásra?

a) arra utal, hogy több cselekvő (szándékos vagy szándékolatlan) azonos cselekvése egymásra irányul

b) főnévi névmás

c) ha nincs rajta birtokjel, nem lehet alany és állítmány

d) nem lehet jelző és határozó

6. A magam melyik mondatban visszaható névmás?

a) önmagam mentem el a bizonylatért

b) mindenért önmagam(at) okolom

c) magam sütöttem

d) jómagam még nem láttam ilyet

7. Milyen névmás lehet a mi? Válassza ki a helyes megoldásokat!

a) vonatkozó 'ami'

b) kérdő

c) személyes

d) határozatlan

e) általános

8. Minden betűjelnél van egy a felsorolt, birtoklást kifejező szavak között, amelyek nem illik a sorba. Válassza ki, hogy melyik!

- a) enyéim, enyéme, tieid, övéi
- b) magáé, öné, tiéd
- c) enyém, sajátom, tulajdon ... -m

9. Jelölje a szövegben a névmásokat! Nevezze meg fajtájukat!

Azt mondják, hogy valamikor katonai viselet volt ez a fehér és feszes harisnyanadrág, s úgy lett belőle közviselet nálunk a székelyeknél, akik annak előtte mindig katonanép voltunk. A juhok gyapjából készítik azt a posztót, amiből aztán varrják a harisnyát. De amíg a juh hátáról a férfi lábára kerül, addig sok mindenben keresztülmegy az a gyapjú, s el lehet gondolni, hogy az asszonyok milyen nagy tudományt és ügyességet fejtenek ki, amíg végtére olyan posztót varázsolnak elő, amelyet akarnak.

10. Írjon példát!

főnévi mutató névmás: _____
egyes szám 2. személyű visszaható névmás: _____
melléknévi határozatlan névmás: _____
számnévi kérdő névmás: _____
többes szám 2. személyű birtokos névmás: _____
egyes szám 1. személyű határozóragos személyes névmás: _____
számnévi mutató névmást: _____
főnévi vonatkozó névmást: _____
melléknévi határozatlan névmást: _____
főnévi általános névmást: _____

11. Húzza alá a szövegben a névmásokat, és határozza meg a fajtájukat! – Mondott valamit?

Gyuri ajkaiba harapott, megrestellte magát, hogy ismét hangosan gondolkozott. – Semmit, semmit. Folytassa, kérem.

–Nos, Szent Péter tehát eltűnt, de az esernyő megmaradt.

–És megvan? – kérde mohón.

–De meg ám. Úgy őrzik a glogovai templomban, mint egy kincset.

–Hála Istennek!

Nagy lélegzetet vett, mint akinek a szívéről mázsás teher esik le, gyöngyöző homlokát megtörülte a zsebkendőjével. Megvan! – motyogta. Mindent tudott, s a nagy szerencse egyszerre összemorzsolta... – És kié most az esernyő? A templomé? – tudakolta gépiesen.

–Lehet még a magáé is – csintalankodék a menyecske. – Veronka magával viszi a férjéhez. Így mondta nekem egyszer a glogovai tisztelendő úr.

(Mikszáth Kálmán: Szent Péter esernyője)

12. Válogassa szét az alábbi névmásokat aszerint, hogy melyik típusba tartoznak! ami, mieink, ahány, valaki, nekünk, amennyi, sehol, annyi, ahol, valahány, semennyi, enyém, bárhol, akármennyi, én, senki, egymást, ki, ami, mieink, ahány, valaki, nekünk, magam, bármilyen, tieitek, maguk, emide, ti, veletek, sehol, senki, én, amennyi, egymás, magatok, valaki, ki, enyém, nálunk, aki, bárki, ők, valahány, övéik, ilyen, önmaga, ami, ahány, akárki, bármennyi, hány, valamilyen, ugyanolyan, hozzám

13. Húzza alá a névmásokat, és nevezze meg a fajtájukat!

Légy kegyes mindenkihez, aki hozzád járul.

Bolond, ki fának gyümölcsére néz, magasságát pedig nem tekinti.

Ki mint veti ágát, úgy alussza álmát.

Újra megnéztem azt a filmet, amelyet a nyáron láttam.

Megtaláltam azt, amit kerestem.

Sok mindenre emlékszem, ami gyerekkoromban történt.

Van valami ebben a dologban, ami nem világos.

14. Húzza alá azokat a részeket a szövegben, amelyekre visszautalnak a szövegben kiemelt névmások!

Éjfélre készen volt a lyuk. A kőművesek eljöttek, és megkopogtatták az ablakot.

Gregorics beeresztette őket. Már akkor a szoba közepén állt a katlan. Nem látszott a tetején semmi, csak fűrészpor, de azért szörnyű nehéz volt, alig bírta vinni két erős kőműves. Belül volt, ami volt... – Ha holnap bemeszelteti az úr, az ördög se találna rá holnapután.

–Meg vagyok elégedve – mondá Gregorics Pál, és kifizette nekik az ígért összegeket.

–Most már elmehetnek.

Az öregebb kőműves csodálkozni látszott, hogy ilyen könnyen eleresztik.

–Azelőtt másképpen ment az efféle – mondá némi fitymálással.

(Mikszáth Kálmán: Szent Péter esernyője)

15. Arany János Toldijából idézünk verssorokat. Húzza alá az idézetekben a névmásokat, majd írjon ki közülük egy-egy megfelelő példát a névmás neve mellé!

„Ő pedig Bencéhez ily szavakkal fordult: Mondd meg ezt, jó Bence, az édesanyámnak...”

„Azt mondád: igen nagy erő lakik benne.”

„Hé! Ki az? hová mész? te vagy öreg Bence?”

„Senki sem állhatott ellent haragjának.”

- a) melléknévi mutató névmás: _____
- b) főnévi általános névmás: _____
- c) személyes névmás: _____
- d) személyes névmás határozós alakja: (E/3.) _____
- e) főnévi kérdő névmás: _____

16. „Magam vagyok.” Mi ennek a mondatnak a különlegessége névmási szempontból?

17. Gyűjtsön szólásokat, közmondásokat, melyekben kettőnél több névmás szerepel!

18. Nézzen utána, melyik XX. századi magyar költő írt játékos nyelvtant versformában!

19. Sorolja fel a kérdő névmásokat!

20. Elemezze a névmásokat a Toldi-idézetekben!

„Egy cseléd vizet tesz félakós bögrében, Mely ha forr a tűzön s nem fér a bőrében,
Akkor a baromfit gyorsan belemártja, Tollait letörli, bocskorát lerántja.

Van, ki a kis bárányt félti izzadástul;
S bundáját lerántja, még pedig irhástul;
Más a vékonypénzű nyulat szalonnázza,
Hogy csöpögjön zsírtól ösztövérszontváza)”

„Mit jelent e hú-hó gyászos özvegy-házban,

Hol a dinom-dánom régen volt szokásban?”

„Toldi György nagy úr volt. Sok becses marhája,
Kincse volt temérdek, s arra büszke mája...”

„Itt a juss, kölök; ne mondd, hogy ki nem adtam!”
György kiált és arcul csapja, szintúgy csattan.”

21. Gyűjtsön minél több irodalmi szövegből idézetet, melyben a kölcsönös névmás szerepel!

22. Honnan ered a visszaható névmások abszolút töve?

23. Minden betűjelnél egy-egy névmásfajtára teszünk megállapítást. Nevezze meg a névmásfajtákat!

- a) palatális-veláris párjai vannak
- b) egy halmazon végzett műveletet jelöl: vagy a halmaz minden elemére érvényes, vagy egyik elemére sem érvényes, vagy azt jelöli, hogy a halmaz tetszőleges elemére is igaz valamilyen tartalom
- c) a személyes névmás többnyire rendhagyóan felépülő, birtokjeles alakját nevezzük így
- d) van két névmás, amelynek hangalakjában csak egy a fonéma a különbség

24. Melyik állítás igaz a határozatlan névmásra?

- a) A *Valahányszor rád nézek, eszembe jut Laura.* mondatban ugyanolyan kapcsoló szerepet tölt be, mint a vonatkozó névmások.
- b) Az általános névmáshoz hasonlóan halmazon végez műveletet: meghatározatlan, hogy valamilyen tartalom a halmaz melyik elemére érvényes.
- c) Mindig összetett névmás.
- d) Egy-egy példa van arra, hogy nem összetett névmás.
- e) Kaphat bővítményt.

25. Hogyan magyarázza az *arra, abba* mutató névmások felépítését?

a) Mindegyikben az az mutató névmáshoz kapcsolódik határozórag, és a névmási tő mássalhangzója a raghoz teljesen hasonul, ezt írásban is jelöljük.

b) Mindegyikben az az mutató névmáshoz kapcsolódik határozórag, és rendhagyó jelölt teljes hasonulás következik be, egyrészt mivel a *z* más körülmények között sosem viselkedik így a *r*, *b* hatására; másrészt azért is rendhagyó, mert a jelölt hasonulás előreható szokott lenni, ez viszont hátraható.

c) Összeolvadás történik, melynek magyarázata nem hangtani, hanem nyelvtörténeti, és a helyesírás egyszerűen ezt az alakot rögzítette.

d) Ezek nem mutató névmások, hanem határozószók, ezek felépítésével nem foglalkozunk szinkrón szempontból; csak az azzal, azzá mutató névmás, amelynek felépítését jól meg is tudjuk magyarázni.

26. Sorolja be a következő névmásokat a tanult alosztályokba! tiédet, egymással, emezt, annyi, magunkról, kicsoda, amennyi, engem, valamilyen, semmiféle, bárki, önök, hányadik, amely, milyen, ugyanolyan, övéké
Pl. így: ahány = számnévi vonatkozó névmás

27. Milyen névmások a mondatok aláhúzott szavai?

- Ha önmagamba nézek, be kell ismernem: én sem vagyok hibátlan.
- Már megint ugyanazokat hoztad?
- Ez az ember mindenkivel így beszél?
- Mennyire volt nehéz a dolgozat?
- Semmit sem tettek egymásért.
- Maga az új kolléga?
- Büszke lehetsz magadra!
- Maga készítette eszközökkel dolgozott.
- Mindnyájukat megkérdezték.

28. Egészítse ki a táblázatot a hiányzó kategóriákkal és példákkal! Ha valamelyik rovatba nem írható példa, mert nincs olyan névmás, akkor tegy oda a – jelet!

	Főnévi (főnevet helyettesítő)		
--	--------------------------------------	--	--

Személyes névmás			
Birtokos névmás			
	<i>egymás</i>	–	–
			<i>ennyi, annyi</i>
		<i>amilyen</i>	
Kérdő névmás			
	<i>valaki, valami</i>		
			<i>bármennyi</i>

29. Mi a szerepe a vonatkozó névmásnak?

30. Mi a különbség az *övéi* és az *övék* alak között? Milyen névmások ezek?

31. Nevezze meg a következő névmások fajtáját!

bárki: _____

ennyiért: _____

kitől?: _____

nekem: _____

egymással: _____

miénket: _____

magatokról: _____

valamennyi: _____

akihez: _____

semmilyen: _____

ki-ki: _____

mindaz: _____

efféle: _____

mindegyikötök: _____

32. Bizonyítsa be, hogy a névmások tanult rendszere alapján az *ott* határozószói névmás, vagyis a névmások nemcsak főnevet, melléknevet és számnevet, hanem határozószót is helyettesíthetnek!

33. Írja ki a szövegből a névmásokat, és csoportosítsa őket a névmás fajtája alapján (a helyettesített szófaj szerint nem kell csoportosítania)!

Mi a közös a vaníliafagyaltban, a gyömbéres kekszben és a pizzában? Igen, azt tudom, hogy legszívesebben mindet felfalnád. A helyes válasz: mindegyikben olyan fűszerek vannak, amelyek növényi eredetűek. A gyógynövények nemcsak gyógyhatásúak, hanem ízük, illatuk miatt főzéshez, parfümkészítéshez is használják őket. A fűszernövények azonban semmi másra nem jók, csak főzésre. A sáfrányt alkalmazzák arra, hogy ételt sárgára színezzék, vele ízesítik például a rizst is. Miért egyike a sáfrány a legdrágább fűszereknek? Azért, mert ahhoz, hogy egy kilogrammot nyerjünk, 400 000 virág bibéjére van szükség. Ebből készül a fűszer.

(Nick Arnold Gyilkos gyomok című könyve alapján)

34. A más szót melyik tulajdonsága teszi kivételessé a névmások között? Válassza ki a létező

tulajdonságot és a névmásokra valóban nem jellemző viselkedést bemutató feleleteket!

- a) Kaphat képzőt, vannak belőle képzett származékok (pl. másít, másság, másol), míg a névmások általában nem vesznek fel képzőt.
- b) Jelet és ragot nem kaphat, míg a melléknévi és főnévi névmások általában felvehetik ezeket a toldalékokat.
- c) Vonzata van, alapalakban is bővíti hasonlító határozó, míg a névmásokra általában nem jellemző a vonzatosság.
- d) Egyszerű szó, míg a határozatlan névmások többségükben összetettek.

35. Mikor alkalmazzuk az irodalmi nyelv szabályai szerint a mellékmondat élén az amely névmást?

- a) Ugyanakkor, amikor az ami névmást.
- b) Ha a mellékmondat az egész főmondatra vonatkozik, nem csak egy mondatrészére.
- c) Ha a főmondatban már említett elemre vonatkozik.
- d) Ha a főmondatban csak utalószóval szereplő elemre vonatkozik.

36. Miért nem használhatunk tagadósós (egyszeres) tagadást a magyarban, amikor a *Mindenki bejöhet a terembe.* mondat jelentését úgy változtatjuk meg, hogy az a halmaz egészére tagadó legyen?

37. Írjon példát a következő névmási határozószókra vagy határozószói névmásokra!

- a) helyviszonyt jelölő, azonosító, távolra mutató
- b) módot jelölő, kérdő
- c) időviszonyt jelölő (*mikor* kérdésre felelő), általános, megengedő jelentéstartalmú
- d) módot jelölő, közelre mutató

38. Foglalja össze a nyelvhelyességi tudnivalókat a névmásokról!

39. Egészítse ki a szöveget az alábbi szavakkal, majd minősítse azokat szófaji szempontból! akinek, mindent, valamit, magával, magáé, magát, nekem, semmit, semmit; valamikor, kié, úgy

–Mondott

Gyuri ajkaiba harapott, megrestellte, hogy ismét hangosan gondolkozott.

–..... Folytassa, kérem.

–Nos, Szent Péter tehát eltönt, de az esernyő megmaradt.

–És megvan? – kérdé mohón.

–De meg ám. őrzik a glogovai templomban, mint egy kincset.

–Hála istennek!

Nagy lélegzetet vett, mint a szívéről mázsás teher esik le, gyöngyöző homlokát megtörülte a zsebkendőjével. Megvan! – motyogta. tudott, s a nagy szerencse egyszerre összemorzsolta...

–És most az esernyő? A templomé? – tudakolta gépiesen.

–Lehet még a is – csintalankodék a menyecske.

40. Válassza ki az igaz állításokat!

- a) A főnév lehet elvont vagy konkrét, a konkrét főnév pedig köznév vagy tulajdonnév.
- b) Csak a melléknév fokozható.
- c) A néhány határozatlan számnév.
- d) A főnévi szóalakban mindig van számjel és viszonyrag (vagy esetrag), legfeljebb zéró (egyes számban a jel, alanyesetben a rag).
- e) A birtokjel a birtokot jelölő szón van.
- f) A birtok számát a birtokos személyjel jelöli.

- g) A melléknév fokjelet, kiemelő jelet és egyeztetéssel számjelet vehet fel saját szófaji értékében.
- h) A *-nyi* képző számnevet hoz létre.
- i) A számneveknek saját, csak erre a szófajra jellemző képzői vannak.

41. Gyűjtse ki a szövegből és írja a táblázat megfelelő helyére a főnevek, a melléknevek és a számnevek szóalakjait.

A) A fajok száma ismeretlen. Általánosan elfogadott feltételezések szerint kilencven százaléukat nem ismerjük. Néhány millió baktérium valószínűleg rajtad is mászkál. A baktériumok olyan apró anyagcseppek, melyekből milliónyi is elfér egy rajzszög hegyén. Egy csipet talajban, amely csak négy köbcentimétert tesz ki, ötmilliárd baktérium található. Körülbelül ennyi ember él a földön!

B) A tűz felett egy kondérban víz főtt. A víz mellett ott állt Anna (most már csak a keresztnéve volt biztos), és az egyik kezében hatalmas pléhdoboz, a gróf különlegesen finom zöld teájával telve. A hideg ellen magára vette Sir Yolland teveszőr raglánját, ami rendkívül bájossá tette. Döntő eseményeknél egy váratlan és vidám epizód sokszor meglepetésszerűen levezeti a felforrt szenvedélyeket. A nyugodt, vidám hang, a tűzfényben mosolygó nő és a tea gondolata megnyugtatólag hatottak. Özönlött a sok száraz, zöld levél a kondérba, és utána ömlött egy üveg rum.

Nagyszerű szag terjengett rövidesen a dermesztő sivatagi éjszakában. A katonák először barátságatlanul, tolongva állták körül a kondért, ahogy odacsődültek dideregve, de a leány harsány tréfáin, amelyek közül a legelméőbb az volt, hogy Toutaint, mivel nagyon tolongott, mellbe lökte, hogy az egy mögötte heverő ponyván keresztül hanyatt esett, mindenki jót röhögött, és lassanként testük, lelkük felmelegedett a teázástól.

Főnév	Melléknév	Számnév

42. Ha a táblázatban szereplő szófajok eredeti szófaji értékükben betölthetik a sorban szereplő mondatrészszerpet, akkor írjon mondatba foglalt példát! Ha nem lehetnek ilyen mondatrészek, akkor tegyen a megfelelő helyre a – jelet!

	Főnév	Melléknév	Számnév
Alany			

Tárgy			
Jelző			
Határozó			

43. Nevezze meg, milyen névszók vannak alább felsorolva! Térjen ki az altípusokra is! tanár, kenyér, kellemetlen, századik, KMTF, bőr, negyvennyolcszor, csillagzat, kilogramm, Magyar Nemzet, boltozat, liba, erdő, tükör, bátorság, legszebb, Bodri, Jupiter, erdő, egy hatod, szépség, szolga, fű, hat-hat, Föld, Erzsébet, katonaság, bicikli, homok, liter, Lacika, növényzet, látvány, Kecskemét, tollazat, kellemetlen, száz, Leningrád, szalonna, szervezet, szép, egy harmad, antenna, Magyar Hírlap, ostobaság, ügyesebb, Volga, szappan, érzékenység, párt, első

44. Válogassa ki az alábbi szövegből a névszókat, majd elemezze őket!

- A kutya nem tudta megcsinálni azt, amit a furfangos macska feladott számára.
- Addig nézheted a televíziót, amíg csak megengedik neked.
- Olyan a katonaság, amilyen a parancsnokság.
- A legszebb az erdő ősszel, amikor a fák pompás színekavalkádban úsznak.
- Ami az enyém, az nem a tiéd, és ezt jól jegyezd meg.
- A homokos tengerparton sokkal jobb fürödni, mint a kavicsos tengerparton.
- Az olajban nagyon szépen megpirul a pogácsa.

45. Állapítsa meg, hogy az alábbi névszók és igék milyen tőtípusba tartoznak!

fest, sonka, esküszik, árkában, nyugszik, evő, vizes, tedd, kettőt, morgás, lámpa, emlékeztél, hét, karjától, vagyunk, kerék, lövés, füves, vitatja, tető, torkából

46. Melyik toldalék járulhat mind a főnévhez, mind a saját szófajiségében szereplő melléknévhez és számnévhez?

- an/-en a számállapot-határozó ragja
- szor/-szer/-ször a számhatározó ragja
- hoz/-hez/-höz helyhatározórag
- s melléknévképző (és előhangzós alakváltozatai)

47. Írja ki a szövegből a névszókat! Nevezze meg fajtájukat!

A nádas halkán sóhajtozni kezd, titokzatos jelszó indul meg valahonnan, egyik nádszál továbbadja a másíknak, lassan mindenhova eljut, és mintha valami elvarázsolat élet indulna meg odabent: ezer kis furcsa zaj támad, ezer kis láthatatlan moccanásban élni kezd egy titokzatos másik világ, a szürkület világa.

48. Húzza alá az idézetekben az összes névmást, majd írjon egy-egy megfelelő példát a meghatározások mellé!

„Ő pedig Bencéhez ily szavakkal fordult:

Mondd meg ezt, jó Bence, az édesanyámnak...”

„Azt mondád: igen nagy erő lakik benne)”

„Hé! Ki az? hová mész? te vagy öreg Bence?”_

„Senki sem állhatott ellent haragjának.”

- melléknévi mutató névmás: _____
- főnévi általános névmás: _____
- személyes névmás: _____
- személyes névmás határozós alakja: (E/3.): _____
- főnévi kérdő névmás: _____

A FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM JEGYZÉKE

1. A magyar nyelv könyve. Szerk.: A. Jászó Anna. – Budapest: Trezor Kiadó, 1991.
2. A magyar nyelv rétegződése I–II. Szerk.: Kiss Jenő–Szűts László. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1988.
3. A mai magyar nyelv rendszere I–II. Szerk.: Tompa József. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1961.
4. A mai magyar nyelv. Szerk.: Rácz Endre. – Budapest: Tkk., 1968.
5. Abaffy Erzsébet. A mediális igék és a végtelenség nyelvi kifejezésmódjai // MNy. LXXV/3. (1979). – 329–31.
6. Abaffy Erzsébet. A mediális igékről // MNy. LXXIV/2. (1978). – 280–293.
7. Adamikné Jászó Anna–Hangay Zoltán. Nyelvi elemzések kézikönyve. – Szeged: Mozaik Oktatási Stúdió, 1995.
8. Ágoston Mihály. A magyar halmaznevek. – Bp.: Forum Könyvkiadó, 1993.
9. Az ige grammatikája és szemantikája. Szerk.: Károly Sándor. – Budapest, Akadémiai Kiadó, 1967.
10. Balázs Géza. Magyar nyelvhelyességi lexikon. – Bp.: Corvina Kiadó, 2001.
11. Balázs János. A tulajdonnév a nyelvi jelek rendszerében // ÁNyT. I. 1963. – 41 – 52.
12. Balogh Judit. A főnév // MGr. – 127–142.
13. Balogh Judit. A kereszteződő szófajúságról // Nyr. 125/4. – 457–43.
14. Balogh Judit. A kötőszók néhány problémája // MNyTK. 212. sz. –305–11.
15. Barabás András–Kálmán C. György–Nádasdy Ádám. Van-e a magyarban tulajdonnév? // NyK. 1977. – 135–55.
16. Berrár Jolán. A szófajok // NytudDolg. 33. sz. (1982). – 7–32.
17. Berrár Jolán. A viszonyító eszközök története // Benkő Loránd (szerk.): A magyar nyelv története) – Bp.: Tkk., 1967. – 389–429. o.
18. Berrár Jolán. Próbák és problémák. A mai magyar nyelv tankönyv új kiadásához – a szófajok // Dolgozatok a magyar leíró nyelvtan köréből. NytudDolg. 33. sz. (1982) – 7–32. o.
19. Bevezetés az egyetemi magyar nyelvészeti tanulmányokba. Szerk.: H. Bottyánfy Éva. – Bp.: Tkk., 1970.

- 20.** Bokor József. Szófajtan // A magyar nyelv könyve. Szerk.: A. Jászó Anna. – Bp.: Trezor Kiadó, 2004. – 187–233. o.
- 21.** D. Máta Mária. A határozószók helye a szófaji rendszerben // MNy. 84/1.(1988) – 31–44. o.
- 22.** D. Máta Mária. A névmási határozószók. //Nyr. 111. (1987). 103– 114. o.
- 23.** Deme László. A beszéd és a nyelv. – Budapest: Gondolat Kiadó, 1976.
- 24.** Demény Piroska Szilágyi Mária. Szófajok. Játékos nyelvi feladatok. – Kolozsvár: Erdélyi Tankönyvtanács, 2011.
- 25.** Dobsonyi Sándor–Hangay Zoltán–Nagy Katalin. Szófajteni elemzések. – Budapest: Tinta Könyvkiadó, 2003.
- 26.** É. Kiss Katalin. Az anaforikus névmások értelmezéséről // ÁNyT. XVI., 1985. – 155–87. o.
- 27.** Elekfi László. Magyar ragozási szótár. – Bp.: az MTA Nyelvtudományi Intézete, 1994.
- 28.** Fabó Kinga. A gyakorító és a mozzanatos igék szemantikája // ÁNyT. XVII., 1989. – 31–48. o.
- 29.** Fabó Kinga. A szófajváltásról // Nyr. 108/4. (1984) – 360–369. o.
- 30.** Fábricz Károly. Az is mint kötőszó és mint partikula // MNy. 81/1. (1985) – 79–82. o.
- 31.** Faluvégi Katalin: Adalékok a mediális igék rendszerezéséhez. //Nyr. 119 (1995). 308–310. o.
- 32.** Fejezetek a magyar leíró nyelvtan köréből. Szerk.: Rácz Endre. – Bp.: Tkk., 1989.
- 33.** Forgács Tamás. Néhány megjegyzés a magyar igenemek kérdéséhez. // MNy. XCIV (1998) 301–12. o.
- 34.** Fülei–Szántó Endre. Segédigék és módosító igék a magyarban // NyIrK. XXXI. (1987) – 145–150. o.
- 35.** Grammatikai gyakorlókönyv (mintaelemzésekkel és segédanyagokkal). Szerkesztette: P. Lakatos Ilona) – Budapest: 2006.
- 36.** H. Molnár Ilona. Módosító szók és módosító mondatrészek a mai magyar nyelvben. //NytudÉrt. 60. 1968.
- 37.** Hajdú Mihály. A tulajdonnév mint szófaji kategória // Az V. magyar névtudományi konferencia előadásai. MNyTK. 209. sz. I – II. – Bp. – Miskolc: 1997. – 471–6. o.

- 38.** Horváth László. Három vázlatos szinkrón metszet határozói igeneveink történetéből // NytudÉrt. 133. sz. (1991).
- 39.** Jakab István. A jelzővé süllyedt igealak – és ami mögötte van //Nyr. 112/3. (1988). – 300–2. o.
- 40.** Lengyel Klára. A komplex szófaji jelentés // Az igenevek helye a szófaji rendszerben.
NytudÉrt. 146. sz. – 15–29. o.
- 41.** Jakab István. A magyar igekötő szófajtani útja // NytudÉrt. 112. sz. (1982).
- 42.** Jakab István. A magyar igekötők állományi vizsgálata //NytudÉrt. 91. sz.
- 43.** Jakab István. Gondolatok az összetett mondatrészekről // Nyr. 105/2. (1981). – 286–292. o.
- 44.** Kálmán C. György–Kálmán László–Nádasdy Ádám–Prószéky Gábor. A magyar segédigék rendszere // ÁNYT. XVII. (1989) – 49–103. o.
- 45.** Kelemen József. A mondatszók a magyar nyelvben. – Bp.: Akadémiai Kiadó, 1970.
- 46.** Kelemen József. A mondatszókrol. //Nyelvtani Tanulmányok. 1985. – 103–117. o.
- 47.** Keszler Borbála) A határozószó // MGr.: 209–223. o.
- 48.** Keszler Borbála. A mai magyar nyelv szófaji rendszere // Emlékkönyv Rácz Endre hetvenedik születésnapjára. Szerk.: Kozocsa Sándor Géza–Lackó Krisztina. – Bp.: ELTE, 1992. – 131– 139. o.
- 49.** Keszler Borbála. A mai magyar nyelv szófaji rendszerezésének problémái // Nyr. 119/2. (1995) – 293–308. o.
- 50.** Kiefer Ferenc. A tud segédige jelentéséről // MNy. 80/1. (1984) – 144–60. o.
- 51.** Kótyuk István. Leíró magyar nyelvtani Gyakorlatok – feladatok. – Uzshorod: Kárpátaljai Területi Nyomda, 1986.
- 52.** Kovács Mária. A funkciógés szerkezetek a jogi szaknyelvben. // Nyr. 123/4. (1999). – 388– 395. o.
- 53.** Kugler Nóra. A mondatszók // Nyr. 122/3. (1998). 337–347. o.
- 54.** Kugler Nóra. Próbák és szempontok a módosítószók elhatárolásához // Nyr. 125/2. (2001). – 233– 241. o.
- 55.** Kugler Nóra. Szintaktikailag szervesetlen elemek a mondatban // MNyTK. 212. – 296–305. o.
- 56.** Kugler Nóra. A partikula. //Nyr. 122 (1998). 2. 214 – 19. o.

57. Laczkó Krisztina. A névmási referenciáról // MNyj. XXXVIII. (2000). – 277–282. o.
58. Laczkó Krisztina. Gondolatok a névmások szófajiságáról // Emlékkönyv Rácz Endre hetvenedik születésnapjára. Szerk.: Kozocsa–Laczkó. – Bp.: ELTE, 1992. – 150–6. o.
59. Laczkó Krisztina. Gondolatok a személyjeles számneveinkről és névmásainkról // Emlékkönyv Benkő Loránd hetvenedik születésnapjára. Szerk.: Hajdú Mihály–Kiss Jenő. – Bp.: ELTE, 1991. – 399–403. o.
60. Laczkó Krisztina. Névmás és helyettesítés // Nyr. 126/4. – 470–81. o.
61. Laczkó Krisztina. A névmási csoport. //Nyr. 119 (1195) 3. 98–108. o.
62. Laczkó Krisztina. Névmás és referencia. //Nyr. 125. Évf) 2001. 1: 102–107. o.
63. Ladányi Mária. Az igekötők kapcsolhatóságának feltételeiről // Nyelvtudományi Közlemények, 1994–1995. – 45–85. o.
64. Lengyel Klára. A „nem tiszta” szófaji jelentés // Az igenevek helye a szófaji rendszerben. – NytudÉrt. 146. sz. – 7–15. o.
65. Lengyel Klára. A segédigék kérdéséhez // Nyr. 123/1. – 116–128. o.
66. Lengyel Klára. Átmeneti kategóriák a nyelv különböző szintjein // Nyr. 119/3. (1995). – 310–333. o.
67. Lengyel Klára. Az igenevek szófajváltásai // Az igenevek helye a szófaji rendszerben. NytudÉrt. 146. sz. – 38–57. o.
68. Lengyel Klára. Az igenevek szófajvesztése // Az igenevek helye a szófaji rendszerben. – NytudÉrt. 146. sz. – 57–70. o.
69. Lengyel Klára. Határozói igeneveink szófajváltásáról // Fejezetek a magyar leíró nyelvtan köréből Szerk.: Rácz Endre. – Budapest: Tankönyvkiadó, 1989. – 181–217. o.
70. Lengyel Klára. Néhány vitás szófajú szó vizsgálata // Az igenevek helye a szófaji rendszerben. – NytudÉrt. 146. sz. – 72–84. o.
71. Lengyel Klára. Töprengés a birtokos névmásokról // Nyr. 121/4. (1997). – 487–9. o.
72. Lengyel Klára. Tagolatlan nyelvi elemek. //Nyr. 125. évf. 2001. 1: 109–111. o.
73. M. Korchmáros Valéria. Ige vagy segédige? // Nyíri Antal kilencvenéves. Szerk.: Büky László. – Szeged: 1997. – 109–23. o.
74. Magyar grammatika. Szerk.: Keszler Borbála. – Budapest: Nemzeti Tkk., 2000.
75. Magyar leíró nyelvtani segédkönyv. Szerk.: Faluvégi Katalin–Keszler Borbála–Laczkó Krisztina. – Budapest: Tkk., 1995.

- 76.** Magyar nyelvi gyakorlókönyv. Szerk.: Hangai Zoltán. – Budapest: Trezor Kiadó, 1993.
- 77.** Máta Mária. A névmási határozószók // Nyr. 111/1. (1987). – 109–14. o.
- 78.** Molnár Ferenc. A két- és többszófajúság□ a szófajváltás // A magyar nyelv történeti nyelvtana I. Főszerk.: Benkő Loránd. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1991. – 553–583. o.
- 79.** Molnár Ilona. Módosító szók és módosító mondatrészek a mai magyar nyelvben // NytudÉrt. 60. sz. (1968). – 5–25. o.
- 80.** Molnár Katalin. A magyar segédige terminus történetéhez // Nyr. 121/4 (1997). – 497–500. o.
- 81.** Nyelvi fogalmak kyszótára. Szerk.: Tolcsvai Nagy Gábor. – Budapest: Korona Kiadó, 2000. –293 o.
- 82.** Nyelvművelő kézikönyv I–II. Szerk.: Grétsy László–Kovalovszky Miklós. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1980.
- 83.** Nyelvművelő kézisótár. Szerk.: Grétsy László–Kemény Gábor. – Budapest: Auktor Kiadó, 1996.
- 84.** Papp Ferenc. Kettős és hármas szófajiságú szavaink // Nyr. 90/4. – 404–408. o.
- 85.** Pásztor Emil. Határozószóink szótári világa // MNy. 124/4. (2000). 459–65. o.
- 86.** Pete István. Az igeszemlélet, a cselekvés megvalósulásának foka, a cselekvés módja és minősége a magyar nyelvben // MNy. LXXIX/1. (1983). – 137–49. o.
- 87.** Pete István. Szófajaink rendszere és hierarchiája // MNy. XCVI/3. (2000) – 257–271. o.
- 88.** Péter Mihály. A nyelvi érzelmkifejezés eszközei és módjai. – Budapest: Tkk., 1991.
- 89.** Péteri Attila. Az árnyaló partikulák elhatárolásának problémája a magyar nyelvben. //Nyr. 125. Évf. 2001. 1: 94–101. o.
- 90.** Rácz Endre. A grammatika szerepe az anyanyelvi nevelésben // MNy. 81/2.(1985) – 258–266. o.
- 91.** Rácz Endre. A mai magyar nyelv változásai // MNy. 83/1. – 1–7. o.
- 92.** Rácz Endre–Takács Etel. Kis magyar nyelvtan. – Budapest: Gondolat–Talentum Kiadó, 1986.
- 93.** S. Hámori Antónia. Az eredeti és a másodlagos szófaji kettősség néhány kérdése // MNy. LXXIX/3. (1983). – 429–445. o.

- 94.** Sebestyén Árpád. A magyar nyelv névutórendszere. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1965.
- 95.** Sebestyén Árpád. A névutók mivoltáról és keletkezéséről. //Nyelvtani Tanulmányok. 89–102. o.
- 96.** Simon Györgyi. A szófaji felosztás problémái // Tanulmányok a mai magyar nyelv szófajtana és alaktana köréből. Szerk.: Rácz Endre–Szatmári István. – Budapest: Tankönyvkiadó, 1974. – 33–57. o.
- 97.** Simon Györgyi: A szófaji felosztás problémái: Tanulmányok... 33–57. o.
- 98.** Soltész Katalin. Számneveink // Nyr. 110/4. (1986) – 401–415. o.
- 99.** Soltész Katalin. Tulajdonnév és köznév határterülete // MNy. 1959/4. – 461–70. o.
- 100.** Strukturális magyar nyelvtan. Szerk.: Kiefer Ferenc. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1992.
- 101.** Szathmári István. A vonatkozó névmások használatáról. //Nyr. 121 (1997). I. 1–8. o.
- 102.** Szikszai Lászlóné. Terpeszkednek vagy körülírnak? // Nyr. 110/2. (1986). – 269–237. o.
- 103.** Szili Katalin. Valahol a passzívum és a mediálisok között // Nyr. 123/3. (1999). – 350–357. o.
- 104.** T. Somogyi Magda. Toldalékrendszerezésünk vitás kérdései. – Budapest: Tinta Kiadó, 2000.
- 105.** T. Urbán Ilona. A prefixumok megelevenedése // Nyr. 117/4. (1993). – 451–3. o.
- 106.** Takács Etel–Rácz Endre. Kis magyar nyelvtan. – Budapest: Gondolat Kiadó, 1996.
- 107.** Tanulmányok a magyar nyelvről. Szerk.: H. Varga Gyula. – Eger: Az EKTF Tudományos Közleményei, 1998.
- 108.** Tanulmányok a mai magyar nyelv szófajtana és alaktana köréből. Szerk.: Rácz Endre–Szatmári István. – Budapest: Tankönyvkiadó, 1974.
- 109.** Temesi Mihály. A határozószók // MMNyR.: 251–67. o.
- 110.** Temesi Mihály. A személyes névmás kiegészült alakjairól // NytudÉrt. 58. sz. – 319–23. o.
- 111.** Temesi Mihály. A szófaji értékek változásai // Nyelvtani tanulmányok. Szerk.: Sulán Béla) – Budapest: Tankönyvkiadó, 1961. – 69–88. o.

- 112.** Temesi Mihály. Az indulatszó // MMNyR. I. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1961. – 291–4. o.
- 113.** Temesi Mihály. Szótan. – Budapest: Tankönyvkiadó, 1964.
- 114.** Thimar Márta. A melléknévi csoport // Fejezetek a magyar leíró nyelvtan köréből. Szerk.: Rácz Endre. – Budapest: Tankönyvkiadó, 1989. – 139–80. o.
- 115.** Tompa József. Főnév vagy melléknév? // Nyr. 89/3. (1965). – 356–7. o.
- 116.** Tompa József. Mellékneveink *-ul/-ül* toldalékos alakjai a mai szinkroniában // MNy. LXXI/1. (1975). – 132–42. o.
- 117.** Tompa József. Öten típusú számnévi alakulataink mai használata // Nyr. 100/1. (1976) – 129–136. o.
- 118.** Új magyar nyelvtan. Szerk.: Kiefer Ferenc. – Budapest: Osiris Kiadó, 1998.
- 119.** Újabb fejezetek a magyar leíró nyelvtan köréből. Szerk.: Keszler Borbála) – Budapest: Tankönyvkiadó, 1992.
- 120.** Uzonyi Kiss Judit–Tuba Márta. Hány segédigénk van? // Nyr. 123 (1999). 108–116. o.
- 121.** Uzonyi Kiss Judit–Tuba Márta. Újra a segédigékről. // Nyr. 123. (1999). 357–63. o.
- 122.** Varga Györgyi. Néhány nem tiszta szófaji kategória vizsgálati módjáról // Tanulmányok a mai magyar nyelv szófajtana és alaktana köréből. Szerk.: Rácz Endre–Szatmári István. – Budapest: Tankönyvkiadó, 1974. – 59–73. o.
- 123.** Velcsov Mártonné. A határozószók // MMNy.: 57–69. o.
- 124.** Velcsov Mártonné. A szófajok // A mai magyar nyelv. Szerk.: Rácz Endre. – Budapest: Tankönyvkiadó, 1988. – 9–84. o.
- 125.** Velcsov Mártonné. Az indulatszók // MMNy. Szerk. Rácz Endre. – Budapest: Tkk., 1968. – 82–83. o.
- 126.** Vörös Ferenc. Nagy kezdőbetűs közneveinkről // Nyr. 1993/4. – 521–4. o.
- 127.** Wacha Balázs. A szófajtan alapjai. Alapfogalmak, történeti áttekintés. GYAKORLATOK – FELADATOK. – Piliscsaba: Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 2000.
- 128.** Wacha Balázs. Az „aspektualitás” és tanítása// Nyr. 107/1. – 149–65. o.
- 129.** Wacha Balázs. Az aspektualitás a magyarban, különös tekintettel a folyamatosságra // Fejezetek a magyar leíró nyelvtan köréből. Szerk.: Rácz Endre. – Budapest: Tankönyvkiadó, 1989. – 219–82. o.
- 130.** Wacha Balázs. Az igeaspektusról // MNy. LXXII/1. – 59–69. o.

1. Безпоязко О. К. – Городенська К. Г. – Русанівський В. М. Сучасна українська літературна мова. Підручник для студентів філологічних факультетів вузів. – К.: Вища школа, 1993.
2. Ганич Д. І.–Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. – К.: Вища школа, 1985.
3. Грищенко А. П. і др. Сучасна українська літературна мова. – К.: Вища школа, 1997.
4. Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1990.
5. Майтинская, К. Венгерский язык I–II. – Москва: 1955, 1959.
6. Розумик Т. – Венжинович Н. Морфологія сучасної української літературної мови. Методичні розробки практичних занять для студентів українського відділення філологічного факультету. – Ужгород: «Патент», 2002.
7. Сучасна українська мова / За заг. ред. О.Д. Пономарева. – К.: Либідь, 1997.
8. Українська мова: Енциклопедія. – К.: Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 2000.